

BULLETIN SLOVENSKEJ ASOCIÁCIE KNIŽNÍC

ROČNÍK 9

ČÍSLO 3

BRATISLAVA 2001

Bulletin Slovenskej asociácie knižníc

Ročník 9

Číslo 3/2001

Vydáva Slovenská asociácia knižníc (sekretariát: Centrum VTI SR, Nám. slobody 19, 812 23 Bratislava) • Hlavný redaktor Ján Kurák • Výkonná redaktorka Mária Mlynáriková (tel.: 02/43 42 05 97, e-mail: publik@tbb5.cvtisr.sk) • Redakčná rada: Jana Amrichová, Daniela Gondová, Anna Hudáková, Oľga Lauková, Tatiana Popová, Eleonóra Janšová • Vychádza 4x ročne • Registračné číslo 2512/2001 • ISSN 1335-7905 • Tlač CVTI SR • URL adresa SAK: <http://www.sakba.sk>

OBSAH

<i>D. Gondová</i> : Čo prinieslo leto akademickým knižniciam	3
--	---

ČLÁNKY

<i>J. Šušol</i> : Slovenské knižnice a licencie	5
<i>J. Šušol</i> : CELIP: Pohľad z druhej strany – stretnutie s predstaviteľmi vlastníkov autorských práv.....	13
<i>M. Ehnová</i> : Čo nám prinesie nová vyhláška MK SR o spôsobe vedenia odbornej evidencie, vyradovaní a revízií knižničného fondu v knižniciach?	19
<i>V. Achbergerová</i> : Procesy zmien v knižničných službách v CVTI SR	23
<i>E. Vokurková</i> : Činnosť knižnice Ústavu vedecko-technických informácií pre pôdohospodárstvo v Nitre	29
<i>K. Kislingerová</i> : Knižnica Jána Kollára v Kremnici	33

INFORMÁCIE

<i>Ľ. Č.</i> : Zo zasadania správnej rady SAK	37
<i>I. Jurášová</i> : Desať rokov činnosti oddelenia pre nevidiacich a slabozrakých Mestskej knižnice v Bratislave	38
<i>M. Kovačka</i> : Okrúhly stôl riaditeľov národných knižníc krajín V4	39
<i>B. Bellérová</i> : 9. výročná konferencia EBLIDA	40
<i>B. Bellérová</i> : 7. ročník konferencie o profesionálnych informačných zdrojoch INFORUM, Praha 39. – 31. mája 2001	42
Jubilujúca ŠVK v Banskej Bystrici	44
<i>Ľ. Čelková</i> : Cudzí jazyk v komunikácii	44
<i>M. Sakalová</i> : Knižničná komunita na pôde Žilinskej univerzity	45

PREČÍTALI SME ZA VÁS

<i>R. Soecknick-Scholz</i> : Meniace sa úlohy a nástroje a rola i budúcnosť špecializovaných knihovníkov vo vedeckých knižniciach (Univerzitná knižnica v Oldenburgu, Nemecko)	50
--	----

EBLIDA INFORMUJE

Projekty	55
Legislativa	63
Nové publikácie	63
Chystané podujatia	64

RÔZNE

K životnému jubileu PhDr. Viery Achbergerovej	66
---	----

Čo prinieslo leto akademickým knižniciam

PhDr. Daniela Gondová, riaditeľka ÚK FIF UK v Bratislave

Letné mesiace dostávajú spravidla prívlastok uhorková sezóna. V posledných rokoch som čoraz väčšmi na pochybách, od čoho je to odvodené – od uhoriek a ich nakladania, alebo od skutočnosti, že sa počas leta dovolenkuje, takže sa takmer nič zaujímavé a dôležité nedeje? Moje skúsenosti z pracovného života na akademickej pôde, v akademickej knižnici, skôr podporujú väzbu na nakladanie uhoriek ako na „ničdianie“ či „ničnerobenie“ – a tohtoročné letné mesiace sú jednoznačným dôkazom tejto domnienky. Prečo? Uvediem len dve skutočnosti:

- ukončujú sa práce na príprave nového zákona o vysokých školách,
- rozbiehajú sa viaceré významné projekty v nadväznosti na „Návrh opatrení na zlepšenie situácie v oblasti používania informačných technológií na vysokých školách“, ktorý bol schválený vládou SR.

Návrh zákona o vysokých školách bol predložený na verejnú diskusiu akademickému obci ešte vo februári 2001. K jeho návrhu sa vyjadrila i Rada ministra školstva SR pre knižnice. Vo svojom stanovisku sa orientovala najmä na problematiku akademických knižníc. Konštatovala, že „v návrhu zákona sú vymenované súčasti vysokej školy, ale **zabudlo sa na akademickú knižnicu**, ktorá je významnou systémovou zložkou vysokej školy, základný zdroj informácií a dokumentov potrebných na štúdium a vedeckovýskumnú činnosť študentov, učiteľov a vedeckovýskumných pracovníkov vysokej školy. Nevieme si predstaviť (a určite ani žiadna akreditačná komisia) vysokú školu, ktorá by prostredníctvom svojej akademicko-knižnickej nezabezpečovala základné informačné potreby svojich študentov a učiteľov. V paragrafe *Členenie vysokej školy* sa medzi inými pracoviskami spomína pracovisko pre poskytovanie informačných služieb, resp. v paragrafe *Ďalšie druhy podpory* (!) sú uvedené informačné, reprografické, bibliografické a iné služby. Pracovisko, ktoré poskytuje informačné, bibliografické, reprografické a iné služby, má svoj názov – **knižnica** – a ten mal byť uvedený. Takéto podcenenie informačného zabezpečenia na prahu storočia, v ktorom sa má v plnom rozsahu rozvíjať informačná spoločnosť, je absurdné a neprijateľné. Poslanie a úlohy akademických knižníc sú stanovené zákonom o knižniciach (zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach ..., § 8), ale určite musia byť uvedené aj v zákone o vysokých školách“ (presný citát z stanoviska Rady ministra školstva SR pre knižnice).

Naše pripomienky boli akceptované, akademická knižnica bola do zákona – v paragrafe *Členenie verejnej vysokej školy* – doplnená aj s odkazom na zákon o knižniciach. Dokonca, vďaka stanovisku Ministerstva kultúry SR v rámci medzirezortného pripomienkového konania, bola akademická knižnica doplnená aj do členenia vojenskej vysokej školy, policajnej vysokej školy i súkromnej vysokej školy.

Vláda SR začiatkom mája na svojom zasadnutí prerokovala a schválila „Návrh opatrení na zlepšenie situácie v oblasti používania informačných technológií na vysokých školách“,

ktorý predložil minister školstva SR Milan Ftáčnik. Materiál formuluje základné ciele, ktoré v tejto oblasti budú vysoké školy v spolupráci s Ministerstvom školstva SR a v súlade s Koncepciou ďalšieho rozvoja vysokého školstva na Slovensku v 21. storočí realizovať v roku 2001. Na zlepšenie stavu v oblasti využívania informačných technológií bolo pre vysoké školy vyčlenených 400 miliónov korún. Významná časť finančných prostriedkov bola určená pre centrálné projekty, a to na vypracovanie strategického plánu pre oblasť informačných technológií na vysokých školách, vytvorenie vysokorychlostnej akademickej komunikačnej infraštruktúry vrátane metropolitných sietí s napojením na Európsku akademickú komunikačnú sieť, informačný systém vysokých škôl, sieť akademických knižníc, superpočítačové centrá, informatizácia budúcich učiteľov, infovekové počítačové učebne pre fakulty pripravujúce budúcich učiteľov (asi 330 miliónov). O ostatné finančné prostriedky sa mohli uchádzať vysoké školy formou projektov.

Pre akademické knižnice je významná skutočnosť, že v rámci centrálnych projektov sa účelovo vyčlenilo 25 miliónov korún na projekty akademických knižníc, a to konkrétne na získanie veľkoplošnej multilicencie databázy Web of Science, na financovanie účasti akademických knižníc v projekte EIFL Direct (prístup do plnotextových časopiseckých článkov z databáz EBSCO) a na zabezpečenie služby JASON.

Minister školstva poveril realizáciou projektu Web of Science (WoS) rektora Univerzity Komenského (UK). UK zabezpečí prístupnosť databáz na samostatnom serveri pre všetky vysoké školy a pre samostatné knižnice patriace pod Ministerstvo školstva SR (Centrum VTI SR a Slovenská pedagogická knižnica), pre Slovenskú akadémiu vied, Slovenskú národnú knižnicu v Martine, Univerzitnú knižnicu v Bratislave a Slovenskú lekársku knižnicu. (Inštitúcie mimo rezortu školstva sa na projekte budú finančne podieľať.) V súčasnosti sa po zapracovaní pripomienok pripravuje na podpis zmluva medzi ISI (Institute for Scientific Information) a UK.

Prístup do databázy v rámci projektu EIFL Direct je pre akademické knižnice na tento rok zabezpečený, čiže je zaplatená príslušná finančná čiastka. Projekt JASON sa definitívne dorieši v najbližších dňoch po uzavretí zmluvy na WoS.

Zákon o vysokých školách a v ňom samostatný odsek o akademických knižniciach, finančné prostriedky na informačné technológie pre vysoké školy a v rámci toho účelovo vyčlenená čiastka pre akademické knižnice – azda možno povedať, že sú to úspechy, úspechy leta 2001, resp. konečné zúčtovanie viacročnej práce predstaviteľov akademických knižníc a Rady ministra školstva SR pre knižnice.

Slovenské knižnice a licencie

Úvahy a poznámky spojené s prípravou a realizáciou národného seminára CELIP „Pristup k elektronickým informačným zdrojom - otázky licencií“ (Žilina 19. 6. 2001)

PhDr. Jaroslav Šušol, PhD.

Úvod

Základným rámcom pre pochopenie dramatických zmien, ktorými prechádza práca knižníc v poslednom desaťročí, je fenomén *elektronického publikovania*. Ten spôsobuje, že tradičný spôsob akvizície vo forme nakupovania materializovaných informačných prameňov do fondov knižnice sa mení na inú formu – „nákup“ prístupového práva k elektronickým dokumentom po sieti. Spolu s tlakom na desaťročiami overený analógový model ochrany práv autorov, ktorý v novom prostredí a s pocitom dobývania „krajiny nikoho“ či „divokého západu“ vedie k zmenám chápania niektorých etických princípov, právneho povedomia i príslušnej legislatívy, sa vďaka tomuto fenoménu práca knižníc dostáva do novej dimenzie licenčných vzťahov a s ňou do novej, takmer podnikateľskej polohy.

Na otázku, prečo vôbec sa licencie stávajú rozhodujúcou metódou prístupu k dokumentom v digitálnom veku, je vcelku jednoduchá odpoveď a tá sa skrýva v *technológii*. Predchádzajúce technológie komunikácie či publikovania dávali autorovi, resp. vydavateľovi, možnosť kontrolovať jeho produkt len do okamihu predaja – ďalšie využívanie diel už muselo byť ošetrené legislatívne. V snahe o definovanie rovnováhy medzi záujmami spoločnosti o vlastný rozvoj v zmysle všeobecného prístupu k informáciám i o podporu tvorivého myslenia sa v praxi zaviedli princípy, ktoré sa konkretizovali v rôznych legislatívnych systémoch vo forme „fair use“ („správne použitie“) či výnimiek výlučného práva autora autorizovať využívanie diela v určitých prípadoch. Ak knižnice a vlastne celá používateľská sféra chápali a chápu tento systém ako nástroj na zabezpečenie *demokratického prístupu k informáciám* v podmienkach, keď si ho nie každý človek môže dovoliť individuálne (napokon predstava, že si každý človek zabezpečí prístup k všetkým zdrojom, o ktoré má záujem, resp. ktoré potrebuje, je po stránke finančnej, technickej i organizačnej dosť ťažko realizovateľná), produkčná sféra komunikačného reťazca veľmi rýchlo pochopila možnosti, ktoré jej digitálne technológie ponúkajú, a snaží sa preklopiť celý systém od pomerne všeobecne formulovaných výnimiek definovaných v autorskoprávnej legislatíve k systému „absolútnej“ kontroly a individuálneho uzatvárania podmienok na využívanie autorských diel, ktoré sa s podporou systémov digitálnej správy práv (DRMS – digital rights management systems) jednoducho nebudú dať obísť. Nech už je motivácia týchto krokov v snahe skutočne zabrániť bezbrehému kopírovaniu digitálnych diel alebo v snahe maximalizovať zisky, výsledným efektom pre používateľa je – podľa tých naj-

pesimistickejších vízií – smerovanie k stavu, keď bezstarostné listovanie v knihách či časopisoch na pultoch kníhkupectiev alebo policiach knižníc sa pomaly presunie do sféry rozprávok starých materií.

V každom prípade sa licencie na prístup k elektronickým informačným zdrojom v súčasnom elektronickom publikačnom svete stávajú realitou a knižnice sa s nimi musia vyrovnávať. Ak by sme mali vytypovať základné okruhy problémov, ktoré sú s týmto fenoménom spojené, išlo by najmä o tieto:

- *administratívno-právny problém* – vyvstáva z potreby mať v radoch zamestnancov pracovníka (pracovníkov), ktorý bude na základe svojho vzdelania či skúseností schopný riešiť akvizično-licenčné otázky a bude sa venovať uzatváraniu licencií s rôznymi dodávateľmi elektronických dokumentov. Jeho úlohou má byť posúdenie ustanovení navrhovaných licenčných zmlúv zo strany vydavateľov, vyjednávanie najpriaznivejších podmienok využívania dokumentov a vyhnutie sa „právnym pascám“, ktoré by v budúcnosti mohli prístup k databáze skomplikovať;
- *finančno-technický problém* – vzhľadom na to, že ide o vyjednávanie individuálnych podmienok prístupu, vrátane cenových, je dôležité, aby knižnica bola schopná presadiť do zmluvy prijateľné cenové relácie a také technické princípy využívania, aby mohla zabezpečiť svojim používateľom širokú škálu informačných zdrojov a s využitím takých technológií, ktoré má k dispozícii;
- *organizačný problém* – keďže administratívna i finančná stránka poskytovania prístupu k elektronickým zdrojom na základe licenčných zmlúv predstavuje pomerne komplikovanú spleť nárokov, s ktorými sa v súčasnosti jednotlivá knižnica môže len ťažko vyrovnávať, sme svedkami spájania sa knižníc do účelových konzorcií, v rámci ktorých si zúčastnené inštitúcie môžu zabezpečiť lepšie východiskové pozície pre rokovania o licenčných podmienkach.

Projekt CELIP

Projekt CELIP (Central and Eastern European Licensing Platform) je voľným pokračovaním iného úspešného regionálneho projektu – CECUP. Koordinuje ho EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) a je financovaný v rámci IST programu (číslo 1999-29083) Európskej komisie ako súčasť známeho FP5 (5. rámcový program), konkrétnejšie direktoriátu zameraného na rozvoj informačnej spoločnosti. CELIP má za úlohu vypracovať analýzu a zmapovať aktuálnu situáciu v oblasti licencií na prístup k elektronickým informačným zdrojom v knižniciach regiónu strednej a východnej Európy, konkrétne v 10 asociovaných krajinách EÚ, a v rámci výchovno-vzdelávacieho pôsobenia má zvýšiť pripravenosť knižnično-informačnej komunity na nové metódy práce v licenčnom prostredí.

Jedným z hlavných výstupov projektu je zorganizovanie národného seminára (workshopu) k problematike licencií vo všetkých participujúcich krajinách za účinnnej spolupráce manažmentu projektu, tzv. riadiacej skupiny (tvoria ju zástupcovia jednotlivých krajín) a príslušnej knižničnej/knihovníckej asociácie. Seminár na Slovensku zorganizoval SAK –

konkrétne sekcia akademických knižníc, keďže práve tieto knižnice majú k problematike prístupu k elektronickým sieťovým zdrojom najbližšie.

Slovensko bolo piate v poradí tohto „medzinárodného kolotoča“ – po Bukurešti, Viilniuse, Prahe a Sofii sa náš seminár uskutočnil v Žiline, na akademickej pôde Žilinskej univerzity s citeľnou podporou vedenia univerzity, osobným nasadením pracovníkov tamjšej univerzitnej knižnice pod vedením riaditeľky Dr. Marty Sakalovej a v príjemnej atmosfére osláv spojených s výročím založenia knižnice.

Program seminára

Pani **Tuula Haavisto**, profesionálna knižničná manažérka z Helsínk a hlavná manažérka projektu CELIP, zabezpečila podstatnú časť programu seminára. Jej prezentácia pokryla niekoľko tematických okruhov, od všeobecného úvodu do problematiky v zmysle zmien v práci knižníc v elektronickom prostredí cez základné princípy uzatvárania licencií, bežné cenové modely, obsah licenčných dohôd až po otázky spojené s vytváraním konzorcií. Vychádzala pri tom z niekoľkých zásadných dokumentov, ktoré v rámci spoločných projektov vypracovali zástupcovia knihovníckej i vydavateľskej komunity, najmä Memoranda o porozumení TECUP (projekt Testbed Implementation of the ECUP Framework bol pokračovaním iného úspešného projektu ECUP) a Stanoviska CECUP k právam používateľov v elektronickom prostredí – tento dokument dostali účastníci seminára ako súčasť materiálov v slovenskom preklade.

Z hľadiska všeobecnej charakteristiky situácie na trhu licencií pre knižnice treba spomenúť nie nezanedbateľný fakt, že tento spôsob poskytovania prístupu k dokumentom je, resp. bude rozšírený najmä v oblasti *vedeckých a odborných knižníc*. Vyplýva to na jednej strane z čitateľského zázemia týchto typov knižníc a na strane druhej z typológie dokumentov, ktoré sa týmto spôsobom publikujú (predovšetkým odborné a vedecké publikácie) a z ich jazykového zloženia – produkcia „hodnotných“ publikácií v elektronickej sieťovej forme v menších národných jazykoch je stále pomerne nízka, keďže nie je z ekonomického hľadiska príliš efektívna.

Pozícia autorov, resp. vydavateľov, pri všeobecných rokovaniach o podmienkach licencií pre knižnice vychádza z logického predpokladu, že je potrebné diferencovať licencovaný materiál z dvoch aspektov:

- či ide o dokumenty, ktoré boli *pôvodne publikované ako digitálne*, alebo o dokumenty *dodatočne digitalizované* (podmienky využívania),
- či ide o materiál s *vysokou mierou využívania*, alebo o taký, ktorý sa využíva pomerne zriedka (platobné podmienky).

Tieto aspekty sa odrážajú aj v *platobných modeloch*, ktoré sa v súčasnosti používajú v licenciách pre knižnice. Tuula Haavisto ich vymedzila niekoľko:

- platba za jednotlivé použitie (pay-per-use), ktorá vychádza z prísnej aplikácie systému DRMS a spoplatňuje (zaratúva) každý vstup na dokumentovú stránku,

- platba za určitý časový úsek určený na využívanie dokumentu,
- platba viazaná na cenu papierových dokumentov, ktoré knižnica vlastní alebo má predplatené a ktorých elektronické verzie sú dostupné zároveň s papierovými,
- zmiešané modely, ktoré zväčša vychádzajú zo základnej množiny dokumentov (časopisov), ktoré má knižnica predplatené, navyše však umožňujú využiť určité penzum dokumentov (jednotlivých článkov) aj z časopisov, ktoré predplatené nie sú,
- v prípade konzorciálnych dohôd je zväčša výhodou pre knižnice skutočnosť, že licenciou získavajú prístup ku všetkým elektronickým dokumentom, ktoré má predplatené niektorá z členských inštitúcií.

Súčasťou prezentácie bola ideálna štruktúra licenčnej zmluvy, tak ako ju vo svojej dnes už „klasickej“ príručke o licenciách predstavila **Emanuella Giavarra** (Giavarra, 1998), alebo ako sa spolu s vymedzením niektorých terminologických aspektov objavila aj v našej odbornej literatúre (Šušol, 2000). Pomerne podrobný bol tiež zoznam licenčných zásad, príkladov a modelových licencií, pričom prednášateľka jednoznačne vyzdvihla ako užitočný model britskú licenciu NESLI (National Electronic Site Licensing Initiative – www.nesli.ac.uk).

Vytváranie a činnosť konzorcií tvorili najvýznamnejšiu tematickú dominantu prezentácie **Tuuly Haavisto**. Venovala sa typológii knižničných konzorcií, pričom zdôraznila, že okrem dnes už tradičného typu (v zmysle knižnično-informačnej siete) zameraného na deľbu práce pri spracovaní a využívaní „materiálnych“ dokumentov sa čoraz viac vo svete presadzujú konzorciá, ktorých hlavnou úlohou je spoločné znášanie nákladov na licenčný prístup k elektronickým dokumentom. Spomenula základné princípy konzorciálnej dohody, spôsoby manažovania konzorcia a uviedla 9 príkladov úspešných konzorcií zo sveta (podľa informácií z webových stránok jednotlivých konzorcií a ICOLC – International Coalition of Library Consortia), pričom jednotlivé konzorciá charakterizovala z hľadiska ich právnej štruktúry, počtu a typu členských knižníc, základných funkcií, spôsobu financovania, technológie prístupu k externým zdrojom a hlavných databáz, ktoré sprístupňujú. Mimoriadne pestrá bola najmä rubrika základných funkcií, kde sa okrem licenčného prístupu k sieťovým zdrojom objavujú aj spoločné využívanie online katalógu, možnosti uchovávanía elektronického materiálu, školenia, MVS, normalizácia, katalogizačné služby, rokovania s vydavateľmi či ponuka účinnejšieho spôsobu vyhľadávania materiálu na sieti. Z takejto analýzy vyplýva, že existujúce konzorciá nie sú zďaleka monofunkčné – zväčša odrážajú aktuálne potreby knižničnej komunity v tej-ktorej krajine.

JUDr. Andrea Moravčíková, CSc., z Právnickej fakulty UK v Bratislave odprezentovala na seminári právnický pohľad na problematiku knižničných licencií z hľadiska našej aktuálnej legislatívy. Charakterizovala postupne všetky zákonné úpravy SR, ktoré sa vzťahujú k problematike (autorský zákon č. 383/1997, jeho novelizácia č. 234/2000, ktorá už obsahuje osobitné práva *sui generis* k databázam, zákon č. 52/1998 o ochrane osobných údajov v informačných systémoch), relevantné medzinárodné dokumenty (Bernský dohovor, Dohovor WIPO, Dohovor TRIPS) i dokumenty EÚ (Smernica 96/9 Legal protection of databases, Smernica 91/250 Legal protection of computer programs,

Smernica 92/100 Public lending right, Smernica 2001/29/EC on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society).

Dôležitým momentom v súvislosti s licenciami a ich vzťahom k autorskému zákonu bolo konštatovanie, že podľa § 39 Občianskeho zákonníka sa pri riešení záväzkových vzťahov stanovuje princíp, podľa ktorého je neplatný právny úkon (zmluva), ktorý svojím obsahom odporuje zákonu. V súvislosti s terminologickým i právnym vymedzením problematiky seminára Andrea Moravčíková tiež uviedla, že podľa platného Obchodného zákonníka sa aj knižnice dostávajú vo svojej činnosti do pozície komerčného subjektu (§ 261) a že licenčné zmluvy (§ 508) v právnom zmysle sa u nás definujú len na oblasť priemyselného vlastníctva (patenty, ochranné známky), nie na práva duševného vlastníctva – v tomto zmysle zmluva medzi knižnicou a vydavateľom nie je licenciou, ale inominátnym kontraktom (§ 269).

O svoje skúsenosti s praktickou stránkou licenčného prístupu k elektronickým zdrojom na Slovensku sa s účastníkmi seminára prišli podeliť dve prednášateľky. **PhDr. Marcela Horváthová**, riaditeľka ÚK SAV, referovala o skúsenostiach s participáciou na projekte IDEAL (International Digital Electronic Access Library) vydavateľstva Academic Press a v konzorciu IDEAL Open Consortium. Ide o príklad konzorciálneho usporiadania, keď sa jedna knižnica zo Slovenska individuálne pripojí k existujúcemu konzorciu zahraničných knižníc. Vo svojej prezentácii sa autorka zaoberala viacerými aspektmi práce konzorcií a licencií, mimoriadne cenná však bola najmä jej *analýza licenčných podmienok*, na základe ktorých sa ÚK SAV uchádzala o členstvo v konzorciu (prísne podmienky definovať členstvo na základe množstva titulov, ktoré knižnica odoberala v tlačenej podobe za posledné 3 roky, boli zmiernené a napokon sa vychádzalo z 9 nekompletných titulov, ktoré sa vo fondoch ÚK SAV našli), i podrobná analýza jednotlivých paragrafov zmluvy (autorizovaní používatelia, lokalizácia prístupu, zákaz MVS, archívny prístup k starým ročníkom v prípade ukončenia zmluvy za poplatok predstavujúci 5 % zmluvnej sumy...). Na porovnanie autorka uviedla aj pár bodov z pripravovanej zmluvy s projektom Science Direct vydavateľstva Elsevier, ktorá sa uzatvára na 3 roky a v rámci ktorej sa umožňuje aj MVS dostupných materiálov (pozri www.idealibrary.com, www.sciencedirect.com).

Ing. Ľubica Kosková z OSF Bratislava zosumarizovala vo svojom vystúpení históriu, súčasnosť i perspektívy projektu EIFL Direct, ktorý bol zorganizovaný pod egidou OSF, poskytuje knižniciam prístup k databázam EBSCO a ktorý samotný vydavateľ definuje ako najväčšie informačné konzorcium na svete s časopiseckým záberom v hodnote 3,2 milióna USD (tlačený ekvivalent). Projekt bol spustený k 1. januáru 2000 s pôvodným zámerom pokryť potreby akademických knižníc v krajinách, kde pôsobia kancelárie OSF (je ich 39!), v súčasnosti je však počet a typológia zúčastnených knižnično-informačných inštitúcií a tým i používateľov prakticky neobmedzený.

Na Slovensku participuje na projekte 106 knižníc. Najdôležitejšou otázkou jeho budúcnosti je, pochopiteľne, problém financovania. V roku 2000 pokryla slovenská strana 50 % nákladov na licenciou, zvyšok hradila OSF. V roku 2001 Slovensko musí uhradiť svoje záväzky voči EIFL Direct samo, inak sa jeho účasť v projekte skončí. Časť prostriedkov

už bola podľa L. Koskovej zaplatená cez SILK, časť sa hradí z fondu Pro Slovakia a sľubne vyzerá tiež finančná participácia ministerstva školstva. Otvorenou zostáva otázka financovania prístupu v budúcom a ďalších rokoch.

Neplánovaným, ale zato užitočným bodom programu sa stalo vystúpenie **Mgr. Pavla Baťalíka**, reprezentanta firmy Suweco SK. Vo svojom vystúpení nazvanom „Porovnanie licenčných podmienok realizovaných a pripravovaných konzorcií“ ponúkol prehľadnú analýzu súčasného stavu konzorcií na Slovensku a v Čechách, pričom sa sústredil na 3 hlavné: Elsevier Science (ScienceDirect – 43 členov), John Wiley & Sons (InterScience – 9 členov) a Academic Press (IDEAL – 9 členov). Priniesol porovnanie ponúk týchto konzorcií z viacerých uhlov pohľadu – doba trvania, typ licencie (hlavne akademické knižnice), typ prístupu, a najmä podmienky využívania poskytovaných dokumentov, špecificky z hľadiska možnosti poskytovania MVS, prístupu vzdialených používateľov a podmienok archivovania a prístupu k starším ročníkom periodík.

Diskusia a závery

Mimoriadne živá diskusia sa rozprúdila po vystúpení Dr. Moravčíkovej, ktoré vyvolalo v radoch prítomných celý rad otázok súvisiacich s právnou podstatou licencií i autorského práva. Debata sa dotkla licenčného ustanovenia o voľbe práva, podľa ktorého sa majú riešiť konflikty medzi knižnicou a dodávateľom – toto je problematické najmä pri veľkých zahraničných vydavateľoch, keďže títo majú tendenciu do zmlúv zakotviť vlastnú národnú jurisdikciu. Dr. Moravčíková ponúkla jednoduché riešenie tohto problému – zmluvu medzi knižnicou a vydavateľom treba vypracovať tak, aby obsahovala všetky ustanovenia v tom duchu, aby sa nebolo potrebné v prípade sporov obracať na súdne ustanovizne.

Pomerne aktuálnym problémom najmä v akademických knižniciach je otázka digitalizácie fondov (predovšetkým publikačnej činnosti pracovníkov vysokých škôl) a ich zverejnenie na internete. Pozícia právneho experta bola v tomto prípade vcelku jednoznačná – aj kvalifikačné práce sú autorské diela. Na zverejnenie na webe univerzity je potrebný súhlas autora, ale v prípade, že ide o už publikované diela, sa situácia môže skomplikovať v tom smere, že je potrebný aj súhlas vydavateľa – závisí to od toho, aké majú vydavatelia uzatvorené s autormi zmluvy.

Súčasťou diskusie počas seminára i v kuloároch bola tiež aktuálna situácia projektu *Web of Science* ako ďalšieho perspektívneho hráča na poli konzorcií – najmä vďaka skutočnosti, že pár dní pred seminárom sa podarilo úspešne uzavrieť rokovania o finančnom zabezpečení na ministerstve školstva. V tejto súvislosti na všeobecnejšej úrovni rezonovali – v kontexte perspektív riešenia konzorciálneho prístupu k zdrojom na Slovensku – otázky potreby nadrezortného prístupu pri zabezpečovaní jeho financovania, ale tiež potreba vybudovať novú, prípadne nájsť a využiť existujúcu inštitucionálnu základňu (národná knižnica, ministerstvo?), ktorá by mala zabezpečovať všetky organizačné i právne otázky spojené s fungovaním konzorcia.

Jedným z najpozitívnejších posolstiev seminára bolo poznanie, že situácia v oblasti konzorcií – aspoň z hľadiska ponuky na trhu – je aj na Slovensku celkom pestrá a zaujímavá. Aj keď sa z radov poskytovateľov služieb ozvali pesimistickejšie komentáre o nevyzretosti slovenského knižničného trhu, ktorá je podmienená najmä ekonomickou situáciou a ktorá sa okrem iného prejavuje aj tým, že za súčasného stavu sa knižnice uspokojia s produktom, ktorý je pre ne individuálne relatívne málo finančne náročný, a po iných, možno aj kvalitnejších službách sa neobzerajú.

Z významnejších záverov, ktoré na seminári odzneli, treba spomenúť nasledujúce:

- v súvislosti s očakávanými legislatívnymi zmenami spojenými s prijatím Smernice EÚ o copyrighte (schválená 22. mája 2001) treba posilniť snahu o zmenu ustanovení nášho autorského zákona č. 383/1997, resp. jeho novelizácie č. 234/2000 v prospech knižničných výpožičiek. V tomto smere treba opäť vyvinúť nadrezortný tlak zo strany odborných združení a inštitúcií (SAK, SNK) s podporou všetkých ministerstiev, pod ktoré knižnice patria;
- v nadväznosti na autorský zákon dopracovať a legislatívne upraviť systém verejného výpožičného práva, ktorý je aj na úrovni EÚ ošetrovaný smernicou 92/100/EEC z 19. novembra 1992;
- v rámci odborných štruktúr SAK, SNK a iných inštitúcií a organizácií hľadať nadrezortné zdroje financovania projektov zabezpečujúcich licenčný (konzorciálny) prístup k elektronickým zdrojom, cesty vytvorenia a fungovania manažérskeho tímu, ktorý by zabezpečoval fungovanie konzorcií v národnom meradle.

Ukončením seminára sa, samozrejme, problematika licencií neodsúva na vedľajšiu koľaj. Diskusia bude pokračovať a ako veľmi pravdepodobná sa javí možnosť zvolať už v septembri ako pokračovanie júnového žilinského seminára rokovanie užšieho tímu odborníkov s rozhodovacou právomocou, ktorí by reprezentovali najvýznamnejšie slovenské knižnice, knihovničke a knižničné združenia a orgány a rezortné ministerstvá a ktorí by mohli problematiku licencií a jej praktickej realizácie na Slovensku posunúť zasa o krok ďalej.

Súčasťou hodnotenia seminára na účely projektu CELIP bolo zo strany účastníkov aj vyplnenie dotazníka – jeho štatistické spracovanie pre záujemcov prikladám:

Počet vrátených dotazníkov: 34 (68 %)

Typ knižnice:

národná knižnica	3	
verejná knižnica	9	
vedecká knižnica	8	
akademická knižnica	8	
iné	6	(napr. odborné knižnice, subskripčné agentúry, min. školstva)

Body hodnotenia (max. 4, min. 1)

základné pojmy z oblasti licencií	3,61
medzinárodná situácia v licenciách	3,62
národná legislatíva v oblasti zmluvného práva	3,32
modelové licencie a licenčné princípy	3,47
úloha jednotlivých partnerov v licenčnom vzťahu	3,38
vzťahy medzi poskytovateľmi a žiadateľmi o licencie	3,33
vytváranie knižničných konzorcií	3,10
skúsenosti s licenciami v zahraničí	3,38
skúsenosti s licenciami na Slovensku	3,40
zmeny v práci knižníc v elektronickom prostredí	3,00
EBLIDA a jej projekty: ECUP, CECUP a TECUP	3,32
diskusia	3,24
tlmočenie	2,96
organizácia seminára	3,91

Odkazy:

Giavarra, Emanuella (1998). Licensing Digital Resources: How to avoid the legal pitfalls? http://www.eblida.org/ecup/docs/fi_reannex9.htm

Šušol, Jaroslav (2000). Licencie - sieťové informačné zdroje a knižnice. Bulletin Centra VTI SR, roč. 4, 2000, č. 3, s. 12 – 16.

TECUP memorandum of understanding. (2001) <http://gdz.sub.uni-goettingen.de/tecup/mou.pdf>

CELIP: Pohľad z druhej strany – stretnutie s predstaviteľmi vlastníkov autorských práv

Zasadnutie riadiacej skupiny projektu CELIP (Praha, Národní knihovna ČR 15. – 16. júna 2001)

PhDr. Jaroslav Šušol, PhD.

Rokovanie riadiacej skupiny (steering group – SG) CELIP v Prahe bolo druhým z troch plánovaných zasadnutí. Uskutočnilo sa v polčase realizácie projektu a jednou z jeho hlavných úloh bolo priebežné hodnotenie dosiahnutých výsledkov, najmä z hľadiska:

- uzatvorenia etapy úvodnej analýzy situácie v oblasti licenčného prístupu k elektronickým zdrojom v knižniciach regiónu,
- hodnotenia národných seminárov o licenciách, ktoré sa do termínu zasadnutia uskutočnili v štyroch z desiatich krajín regiónu.

Okrem predstaviteľov participujúcich knižničných asociácií sa na zasadnutí zúčastnila Tuula Haavisto, manažérka projektu, a Teresa Hackett, riaditeľka sekretariátu EBLIDA. Program zasadnutia ponúkol niekoľko zaujímavých bodov.

Hodnotenie projektu CELIP

Tuula Haavisto na úvod zasadnutia informovala o **hodnotení projektu CELIP**, ktoré prebehlo na úrovni Európskej komisie v Luxemburgu 11. júna 2001 a ako experti/opONENTI sa ho zúčastnili Alice Keefer (Universidad de Barcelona) a Robbert Fisher (PricewaterhouseCoopers). Hodnotiaci protokol bol vypracovaný na základe štandardných kritérií a formulára EK. Projekt bol vo všetkých bodoch hodnotený pozitívne, jedným zo zaujímavých návrhov smerujúcich k lepšej aplikácii jeho výsledkov do praxe bola analýza stavu, prípadne hľadanie možností zaradenia problematiky licencií či v širšom kontexte autorskoprávnej legislatívy do programov inštitúcií, ktoré majú na starosti *prípravu knižničných odborníkov* tak na úrovni pregraduálnej, ako aj postgraduálnej. Užitočným zdrojom informácií k problematike licencií na webe je stránka ECUP v rámci sídla EBLIDA (www.eblida.org), perspektívne by však všetky knižničné asociácie mali rátať s alternatívou vytvorenia vlastnej stránky, ktorá by mohla odrážať stav s ohľadom na národné špecifiká i vývoj v národnej legislatíve. V súvislosti s tým odznela tiež pripomienka, že významným referenčným dokumentom sa zrejme v blízkej budúcnosti stanú nedávno prijaté *Licenčné princípy IFLA*, ktoré na všeobecnej úrovni definujú pravidlá a odporúčania pre rokovania o licenčných podmienkach na prístup k elektronickým zdrojom.

Hodnotenie seminárov CELIP

Hodnotenie národných seminárov o licenciách z pohľadu štyroch dosiaľ uskutočnených prezentovala Tuula Haavisto ako hlavná prednášateľka. Problematika licencií predstavuje praktickú stránku autorskoprávnej legislatívy a jej aplikáciu do každodenného života

knížnic, a preto priťahuje väčší záujem knižnično-informačných pracovníkov. Program je zväčša postavený tak, že ponúka všeobecný prehľad problematiky, konkrétne príklady zo zahraničia i aktuálne vystúpenia odborníkov o národnej legislatíve. Je vecou lokálnych organizátorov, akým spôsobom doplnia základný materiál, ktorý prednáša Tuula Haavisto. V Rumunsku to boli napríklad prezentácie IST a ďalších programov Európskej komisie (Concha Fernandez de la Puente) a konzorciálne skúsenosti Nemeckej ústrednej lekárskej knižnice v Kolíne (Ulrich Korwitz). Správy s vyhodnotením každého seminára vypracúva Tuula Haavisto a sú dostupné na webovej stránke CELIP (www.eblida.org).

Ako súčasť hodnotiaceho bloku odznela tiež informácia o pilotnom seminári, ktorý sa uskutočnil vo Viedni 21. júna a zameral sa na diskusiu k *príprave 6. rámcového programu EÚ pre výskum a vývoj*. Projekty podávané v rámci tohto programu sa majú riadiť odlišnou filozofiou ako tie, ktoré sa riešili v predchádzajúcej etape – dôraz sa posúva z národne organizovaných projektov na tzv. „networks of excellence“ (niečo ako „siete vysokej kvality“), v rámci ktorých sa majú združovať individuality i pracoviská medzinárodne, bez ohľadu na štátnu príslušnosť. V súvislosti s budúcnosťou CELIP sa preto diskutovalo o možných riešeniach, tematických zameraniach (knižnice a elektronické publikácie, verejné výpožičné právo, kolektívna správa autorských a príbuzných práv a knižnice...) a organizačných formách (periodické medzinárodné semináre, štúdie aktuálneho stavu, regionálne stretnutia...). Otázka zostáva otvorená do nasledujúceho zasadnutia riadiacej skupiny, kde sa jej bude venovať väčší priestor.

Stretnutie s vlastníkami autorských práv

Hlavným bodom programu pražského rokovania SG bolo stretnutie s predstaviteľmi vlastníkov autorských práv. Podobné stretnutie sa už uskutočnilo pred dvoma rokmi v Budapešti ešte v rámci projektu CECUP, to sa však zameralo hlavne na oblasť autorskoprávnej legislatívy ako všeobecného rámca na fungovanie knižnic. Tohtoročná diskusia sa mala niesť najmä v duchu postoja zainteresovaných strán k licenčnému prostrediu, pričom hlavnými „regulačnými“ materiálmi mali byť 2 dokumenty – Stanovisko CECUP k právam používateľov pri využívaní elektronických publikácií a Memorandum porozumenia, ktoré bolo vypracované v rámci projektu TECUP na základe predchádzajúcich diskusií s viacerými vydavateľmi. Do Prahy bolo pozvaných 6 zahraničných hostí zastupujúcich jednotlivých vydavateľov, autorské zväzy i špeciálne organizácie, pre ktoré sa v západnej Európe vžil názov *collecting societies* (CS) alebo v užšom ponímaní reproduction rights organizations – organizácie, ktoré zastupujú autorov (resp. vydavateľov) v procese autorizácie i finančnej kompenzácie za spôsoby využívania diel, ktoré sa v legislatíve zvyknú definovať ako „výnimky“ (vypožičiavanie, kopírovanie a pod.). Logika vývoja informačných a komunikačných technológií napovedá, že pôvodne sa CS zameriavali na reprodukčnú zložku ochrany autorských práv spojenú s analógovým kopírovaním (odtiaľ aj názov „organizácie reprodukčných práv“), postupne však preberajú aj iné sféry ochrany, najmä tie, ktoré sú spojené s digitálnym prístupom. Teda – aspoň by mali... Viacerí zástupcovia z krajín strednej a východnej Európy skonštatovali (Estónsko), že hoci legislatívne úpravy spojené s ošetrovaním platenia kompenzácií za výpožičky v knižniciach už existujú, knižnice

„nemajú komu platiť“, pretože táto oblasť nie je veľmi lukratívna a potenciálne CS sa snažia presadiť najmä vo sfére správy digitálnych práv. Ďalšou problematickou oblasťou, ktorá býva terčom kritiky, je skutočnosť, že pôsobenie CS je často netransparentné, nie je jasné, aké práva zastupujú, aké finančné prostriedky a ako rozdeľujú a predovšetkým koľko z nich pohltí ich vlastná administratíva. V Lotyšsku dokonca nedávno vytvorili špeciálnu agentúru, ktorá má na starosti kontrolu činnosti takýchto organizácií! To je, samozrejme, problém legislatívy tej-ktorej krajiny a je preto aj v záujme knižníc, aby príslušný zákon jasne definoval zastupiteľské princípy CS.

IFRRO

Nie je žiadnym prekvapením, že veľmi aktívne sa na stretnutí predstavovali najmä predstavitelia CS. IFRRO (International Federation of Reproduction Rights Organizations), ktorá je medzinárodnou „strešnou“ organizáciou, reprezentovala Anne Bergman. Vo svojich úvahách o podobe ochrany autorských práv vychádzala z tézy, že „elektronický dokument, aj keď je legálne získaný, predstavuje omnoho *väčšie riziko* (z hľadiska kopírovania) ako dokument tradičný“. Jednou z hlavných zásad správy autorských práv v elektronickom prostredí podľa IFRRO má byť, že autor/vydavateľ bude promptne povoľovať (keďže technické prostriedky na to sú!) *každé použitie* svojho diela. Tento postulát je plne v súlade s ďalšou zásadou IFRRO, podľa ktorej „akékoľvek výnimky z výlučného práva autora by mali byť minimálne a podľa možnosti nestotožňované s voľným použitím...“, avšak dosť výrazne zasahuje do súčasných praktík postavených na výnimke pre osobné či vzdelávacie použitie. CS síce argumentujú tým, že licencie zvyčajne poskytujú knižniciam a ich používateľom bohatšie možnosti využívania dokumentov ako výnimky zakotvené v súčasnej legislatíve, avšak samotný princíp absolútnej kontroly nad prístupom k elektronickým dokumentom odporuje viacerým princípom demokratickej spoločnosti, ktoré definujú slobodný prístup k informáciám i ochranu osobnosti. Knižnice naopak zdôrazňujú, že ani z ich strany nie je záujem o bezplatné využívanie diel, vždy sa v diskusiách hovorí o dokumentoch, ku ktorým majú *legálny/zaplatený prístup*. Je práve úlohou knižníc postarať sa o umožnenie takéhoto prístupu aj používateľom, ktorí by si ho inak nemohli dovoliť.

VG WORT

Paul Greenwood zastupoval na pražskom rokovaní CELIP nemeckého člena IFRRO, organizáciu VG WORT (Verwertungsgesellschaft WORT), ktorá obhospodaruje okolo 20 sekundárnych práv k vedeckým a literárnym dielam (podľa údajov samotnej organizácie), 335 000 autorov a 7 000 vydavateľov. Medzi tieto sekundárne práva patrí tradičné analógové využitie, ako fotokopírovanie, šírenie prostredníctvom rozhlasu a televízie či verejné vypožičiavanie, podnikajú sa však kroky aj na zahrnutie digitálneho využívania. V roku 2000 organizácia mala celkový príjem 127 miliónov DM, z toho reprografia predstavovala 66 miliónov DM.

V Nemecku, podobne ako v mnohých iných krajinách Európy, sa na administráciu reprografických práv využíva od roku 1985 systém *nedobrovoľného licencovania* vo forme *odvodov* (angl. termín *levy*), ktoré sa realizujú jednak na úrovni výrobcov, resp. dovozcov príslušnej techniky, jednak na úrovni operátorov/vlastníkov zariadenia.

V oblasti *digitálneho využívania* sa úvahy a aktivity VGW sústreďujú na nasledujúce smery:

- Vzhľadom na to, že podľa autorského zákona sa systém odvodov nevzťahuje len na analógové kopírky, ale na všetky „zariadenia vhodné na tvorbu kópií fotokopírovaním alebo iným procesom s podobným efektom“, v spolupráci s VG Bild-Kunst (CS pre obrazové materiály) pripravuje VGW zavedenie *jednorazových odvodov z osobných počítačov* (30 eur). Diskusia o primeranosti takéhoto usporiadania bola pomerne búrlivá a rozsiahla – medzi bežnými používateľmi vo všeobecnosti prevláda názor, že PC nie je primárne určené na kopírovanie a že ak sa má k takémuto kroku pristúpiť, potom treba skôr spoplatniť špecifické zariadenia, ktoré slúžia na digitalizáciu či tvorbu digitálnych kópií. Faktom však je, že takéto zariadenia sa postupne stávajú súčasťou štandardných PC-zostáv. Diskutabilná je tiež výška stanoveného poplatku a skutočnosť, že nejde zrejme o poslednú verziu úpravy – v kontexte vývoja posledných mesiacov (hudobný formát mp3, kauza Napster...) zostáva len čakať, kedy sa o svoje záujmy prihlásia CS reprezentujúce hudobný priemysel!
- Keďže nemecký zákon stanovuje, že udelenie práv na využívanie diela v dosiaľ neznámych (technologických) oblastiach nemá žiadny právny efekt, autori väčšiny diel vytvorených v predigitálnej ére sa svojich práv v prospech vydavateľov vzdať nemohli a stále nimi disponujú – v oblasti *retrodigitalizácie* a jej licencovania vidí VGW jednu z hlavných oblastí svojej zastupiteľskej funkcie.
- V súvislosti s tézou o posilňovaní kontroly nad využívaním diela v elektronickom prostredí sa CS v Nemecku spájajú v projekte CMMV – ide o vytvorenie informačného systému na internete, ktorého prvou úlohou by malo byť poskytnutie informácie/kontaktu na vlastníkov práv ku konkrétnemu dielu či dielam.

Systém *odrávania dokumentov* (document delivery) má oporu v autorskom zákone, ale podľa súdneho rozhodnutia z roku 1999 môžu knižnice takúto službu poskytovať len na základe zaplatenia poplatku VGW. Z rokovaní medzi predstaviteľmi knižníc a štátnymi orgánmi vzišiel nasledujúci sadzobník za jeden článok:

- 2 DM pre žiakov, študentov a vedeckovýskumné inštitúcie,
- 5 DM pre súkromné osoby,
- 10 DM pre komerčné využitie.

Zaujímavý je medzinárodný aspekt tohto usporiadania, keďže komerčným firmám sa ľahko môže podať získať kópie článkov zo zahraničia cez MMVS lacnejšie alebo dokonca zadarmo.

Verejné výpožičné právo funguje v Nemecku od roku 1972 – nie ako samostatná právna úprava, ale ako súčasť autorského zákona. Federálna a štátne vlády platia do fondu ročne

dohodnutú sumu (za rok 2000 to bolo 22,3 milióna DM), z ktorej ide VGW asi 91 %. Z týchto financií sa kryjú príspevky do sociálneho a poisťného fondu a zhruba polovica sa distribuuje medzi autorov a vydavateľov.

Blackwell Publishing

Na stretnutí bol síce prítomný zástupca len jedného vydavateľa, išlo však o vydavateľa s dostatočnou prestížou. Nancy Gerry reprezentovala Blackwell Publishing, firmu, ktorá vznikla v roku 2001 spojením síl Blackwell Publishers, Blackwell Science a Munksgaard. Vydavateľ publikuje takmer 600 odborných časopisov zo všetkých oblastí vedeckej činnosti a online verzie sú prístupné cez novú službu Blackwell Synergy i cez širokú škálu sprostredkovateľských služieb. Vystúpenie Nancy Gerry sa nieslo v úplne inom duchu ako prezentácie CS – možno aj preto, že firma nemá autorské práva na vydávané publikácie, tie zostávajú v držbe autorov a odborných a profesionálnych spoločností, ktoré ich produkujú. Základným krédom BP vo vzťahu ku knižniciam je maximálne uľahčenie ich prístupu k dokumentom. Odráža sa to aj v skutočnosti, že firma postavila svoje návrhy licenčných dohôd s knižnicami na *modelovej licencií* NESLI (UK National Electronic Site License Initiative). Táto licencia umožňuje knižniciam plné využívanie online verzií dokumentov vrátane tých spôsobov, ktoré predstavujú z hľadiska vydavateľa publikačné riziko. Ide najmä o:

- MVS papierových kópií vytlačených z elektronickej verzie dokumentu,
- kopírovanie na účely tvorby sád študijných materiálov,
- vzdialený prístup pre autorizovaných používateľov,
- lokálny prístup aj pre neidentifikovaných používateľov.

Je zrejme pochopiteľné, že takýto ústretový prístup nemožno očakávať od všetkých vydavateľov – najmä tí, ktorí produkujú dokumenty všeobecno-referenčného charakteru (slovníky, encyklopédie...) sa budú brániť klauzulám o neobmedzenom simultánnom prístupe, ktorý by dramaticky zredukoval ich úspešnosť na knižničnom trhu.

Smernica 2001/29/EC Európskeho parlamentu a Rady o harmonizácii určitých aspektov autorského práva a príbuzných práv v informačnej spoločnosti

Teresa Hackett prezentovala na zasadnutí posledné zmeny, ktorými prešla európska autorskoprávna legislatíva v súvislosti so schválením finálnej verzie smernice EÚ o copyrighte v Štrasburgu 14. februára 2001 a jej následným prijatím v Rade ministrov 9. apríla 2001. Viacerí komentátori sa o smernici vyjadrili ako o „najlobovanejšej časti európskej legislatívy“. EBLIDA do procesu ovplyvňovania veľmi významne zasiahla najmä začiatkom tohto roka, keď sa text dostal do posledného kola prerokovania v právnom výbore Európskeho parlamentu – spolu s partnerskými organizáciami združenými v EFPICC (European Fair Practice in Copyright Campaign) sa jej predstavitelia snažili osobne hovoriť so všetkými poslancami EP a vysvetľovať im význam vyváženej autorskoprávnej legislatívy a potrebu nezaťažovať ju zbytočnými obmedzeniami na úkor

používateľov. Do boja vyťahli aj jednotlivé národné knižničné asociácie i knižnice a oslovovali svojich poslancov s týmto posolstvom tak, že im faxovali list, ktorý pripravila EBLIDA. Aj keď sila publikačného priemyslu, ktorá bola tentoraz znásobená váhou šoubiznisu (poslancom sa vraj ponúkali lístky na koncerty populárnych hviezd), bola veľká, dnes možno konštatovať, že v EP napokon zvíťazil kompromis.

Prijatá smernica má 15 článkov, pre knižnice sú najdôležitejšie:

- čl. 2 – reprodukčné právo,
- čl. 3 – právo verejnej komunikácie,
- čl. 4 – distribučné právo,
- čl. 5 – výnimky a obmedzenia,
- čl. 6 – opatrenia technickej ochrany.

Články 2, 3 a 4 dávajú vlastníkovi *výlučné právo* povoliť alebo zakázať všetky formy reprodukcie, verejnej komunikácie a distribúcie ich diel. Článok 5 uvádza *zoznam 21 možných výnimiek* spod výlučného práva uvedeného v článkoch 2 a 3. Zoznam je nerozšíriteľný, teda žiadna členská krajina už nemôže vo svojom zákone pridať ďalšiu výnimku. Len jedna výnimka je povinná – autor nemusí dávať súhlas s vytváraním dočasných kópií, ktoré sú súčasťou technologického procesu prenosu dokumentov po sieti. Všetky ostatné výnimky sú voliteľné (teda do národnej legislatívy sa môžu, ale nemusia aplikovať) a navyše sa individuálne posudzujú podľa tzv. trojkrovového testu (čl. 5.5) – všetky výnimky sa môžu aplikovať len v určitých špeciálnych prípadoch, keď:

- nie sú v konflikte s normálnym využívaním diela,
- nepoškodzujú legitímne záujmy vlastníka práv.

K najdôležitejším výnimkám patria:

- čl. 5.2(a) – reprodukcia na papier,
- čl. 5.2(b) – súkromné kopírovanie na akékoľvek médium,
- čl. 5.2(c) – výnimka pre knižnice, akékoľvek médium,
- čl. 5.3(a) – ilustrácia pre vyučovanie a výskum,
- čl. 5.3(b) – hendikepovaní,
- čl. 5.3(j) – reklama verejnej výstavy,
- čl. 5.3(n) – komunikácia v knižnici,
- čl. 5.3(o) – existujúce analógové výnimky.

V súvislosti s používaním prostriedkov technickej ochrany prístupu vystupuje do popredia otázka *zlučiteľnosti aplikácie týchto systémov a výnimiek* výlučného autorského práva. Článok 6.4 síce zaručuje ochranu väčšiny výnimiek aj v digitálnom prostredí, ale interaktívne online služby, ktoré sa poskytujú na základe zmluvných podmienok, chránené nie sú. Inými slovami – uzatvorené kontrakty majú v elektronickom prostredí väčšiu silu ako výnimky definované v autorskom zákone.

Pre Slovensko je v tomto ohľade dôležité, že schválením smernice v Rade ministrov vstúpilo nariadenie do platnosti dňa 22. mája 2001 a začala plynúť 18-mesačná lehota, počas ktorej sa má smernica implementovať do národných zákonov (explicitne uvedený dátum je 22. december 2002). Keďže náš autorský zákon bude znova otvorený na diskusiu, bude potrebné vyvinúť zo strany SAK, prípadne ďalších knižničných a knihovníckych orgánov, aktivitu smerom k náprave súčasného nelegitímneho stavu v oblasti knižničných výpožičiek a zároveň zabezpečiť presadenie minimálne takých výnimiek zo smernice EÚ, ktoré u nás predstavujú štandard. EBLIDA je v tomto smere pripravená podať pomocnú ruku a radu pri organizovaní eventuálnej širšej kampane za práva používateľov, pri prístupe k informáciám či napojení sa na Európsku komisiu.

Záver

Posledné zasadnutie riadiacej skupiny CELIP sa uskutoční v dňoch 28. novembra až 1. decembra 2001 v Helsinkách ako súčasť konferencie ICOLC (International Coalition of Library Consortia), na ktorom bude CELIP prezentovať výsledky svojej práce a odznejú minimálne dva referáty – o situácii v oblasti licencií a konzorcií v pobaltských krajinách a v štátoch strednej Európy.

Použité zdroje:

Greenwood, Paul (2001) VG WORT. Paper for CELIP meeting Prague 15 June 2001. 5 s.

Hackett, Teresa. EU Copyright Directive. – prezentácia. 4 s.

Hackett, Teresa (2001) EU Copyright Directive adopted by the European Parliament. Information Europe, vol. 06, spring 2001, pp. 2 – 4.

Čo nám prinesie nová vyhláška MK SR o spôsobe vedenia odbornej evidencie, vyradovaní a revízii knižničného fondu v knižniciach?

PhDr. Marta Ehnová, CVTI SR v Bratislave

Ubehlo už bezmála tridsať rokov od vydania smernice MK SSR č. 2783/73 osv. o evidencii, revízii a vyradovaní knižničných fondov v knižniciach jednotnej sústavy. Za toto obdobie sa novelizovali už všetky zákony a vyhlášky, od ktorých sa táto smernica odvíjala. Keď 1. júla 2000 vstúpil do platnosti i nový zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej (ďalej len knižničný zákon), padol i posledný oporný bod tejto vyhlášky – zákon č. 53/1959 o jednotnej sústave knižníc.

Nový knižničný zákon v paragrafe 13 ukladá knižniciam povinnosť vykonávať odbornú evidenciu, vyradovanie a revíziu knižničných dokumentov z knižničného fondu. Ten istý paragraf rozoberá i podmienky revízie knižničného fondu a paragraf 23 sa zaoberá pokutami za porušenie povinnosti evidovať, vyradovať a revidovať knižničný fond. Knižničný zákon však nehovorí o spôsobe vedenia odbornej evidencie, vyradovania a revízie knižničného fondu.

V rámci splnomocňovacích ustanovení paragrafu 24 knižničného zákona sa v bode 1 hovorí, že podrobnosti o spôsobe vedenia odbornej evidencie, vyradovaní a revízie KF v knižniciach podľa paragrafu 13 knižničného zákona ustanovia všeobecne záväzné právne predpisy, ktoré vydá Ministerstvo kultúry SR. Nuž a práve tak dlho pripravovaná a očakávaná vyhláška o evidencii, vyradovaní a revízii knižničných fondov bude takýmto záväzným právnym predpisom pre knižnice a nahradí už spomínanú smernicu z roku 1973.

V čom bude spočívať rozdiel medzi smernicou č. 2783/73 a navrhovanou vyhláškou, resp. čo by nám mala priniesť?

Prvé rozdiely v porovnaní s pôvodnou smernicou priniesol už knižničný zákon tým, že:

- kodifikoval povinnosť vykonávať odbornú evidenciu, revíziu a vyradovanie knižničného dokumentu z knižničného fondu. Predtým povinnosť evidovať hmotný majetok stanovil zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 278 /93 o správe majetku štátom. Povinnosť vykonávať revíziu (inventarizácia v knižničných podmienkach) stanovila vyhláška č. 2783/73;
- vymedzil zodpovednosť za budovanie, evidenciu, spracovanie a ochranu knižničných fondov, ktorú v zmysle nového knižničného zákona majú knižnice (predtým to boli orgány riadiace knižnice a ukladala im to smernica.);
- stanovil vykonávať pravidelné a mimoriadne revízie knižničného fondu;
- zmenil periodicitu vykonávania úplnej revízie knižničných fondov v nadväznosti na rozsah fondov, a to:
 - každé tri roky pri KF do 50 000 knižničných dokumentov,
 - každých päť rokov pri KF do 100 000 knižničných dokumentov,
 - každých desať rokov pri KF do 200 000 knižničných dokumentov a
 - každých 15 rokov pri KF nad 200 000 knižničných dokumentov, s možnosťou realizovať ju formou čiastkových revízií;
- stanovil možnosť vykonávať mimoriadne revízie, ak ju nariadi zriaďovateľ alebo zkladateľ, alebo v dôsledku mimoriadnej udalosti (sťahovanie, zmena štatutárneho orgánu, živelná pohroma ap.), keď je potrebné zistiť skutočný stav knižničného fondu.

Knižničný zákon však nestanovil spôsob, akým sa evidencia, vyradovanie a revízia majú realizovať. Na tento účel sa pripravil návrh vyhlášky o evidencii, vyradovaní a revízii knižničných fondov v knižniciach.

Obsah a štruktúra navrhovanej vyhlášky je takmer identický s predchádzajúcou smernicou. Pokiaľ ide o konkrétne odlišnosti oproti pôvodnej smernici, je ich málo a pokúsim sa ich podrobnejšie opísať, prípadne i zdôvodniť.

1. Návrh vyhlášky neobsahuje paragraf o evidencii brožúr.
2. Jednotlivé paragrafy zhutnením obsahu získali viac formu právneho predpisu ako metodického materiálu.
3. V úvodnom ustanovení chýba pôvodný bod 2, ktorý stanovil zodpovednosť orgánov, ktoré riadia a spravujú knižnice, za budovanie, evidenciu, spracovanie a ochranu knižničných fondov. *Toto ustanovenie nájdeme v § 12 bod 2f zákona č. 183/2000 o knižniciach.*
4. Jednotkou odbornej evidencie je aj exemplár starej a vzácnej tlače v zmysle paragrafu 18 ods. 2 zákona č. 183/2000 Z. z.
5. Neukladá povinnosť evidovať knižničný fond, zaoberá sa len spôsobom evidencie. *V zmysle čl. 13 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky povinnosti možno ukladať len na základe zákona a nie na základe podzákonných predpisov. V tomto prípade povinnosť evidovať hmotný majetok organizácie ukladá zákon č. 374/1996 Z. z. o správe majetku štátu a povinnosť evidovať menovite knižničný fond zase zákon č. 183/2000 o knižniciach.*
6. Rozširuje predmet evidencie o elektronické dokumenty.
7. Spresňuje formy evidencie, resp. okrem papierovej prípúšťa aj elektronickú formu evidencie s tým, že o forme rozhoduje štatutárny orgán knižnice a v prípade elektronickej evidencie musí knižnica na konci kalendárneho roku vyhotoviť tlačený výstup.
8. Počet údajov evidovaných v prírastkovom zozname je rozšírený o údaje o prílohách, menovite CD-ROM-y, diskety, kazety ap., ktoré sú v súčasnosti často voľnou prílohou vydávaných dokumentov.
9. Trvale by sa mal archivovať len prírastkový zoznam a zoznam úbytkov.
10. V pomocnej evidencii periodík dochádza k rozšíreniu údajov o podnázov, rok, ročník, ISSN a údaj o úhrade.
11. Kým v predchádzajúcej smernici sa ukladalo realizovať pomocnú evidenciu periodík na samostatných kartách, teraz toto ustanovenie odpadá. *V zmysle ustanovenia o forme evidencie (papierová a elektronická) sa môže aj pomocná evidencia periodík realizovať elektronicke, teda nie na karty.*
12. Cieľom revízie je porovnať skutočný stav knižničného fondu s evidovaným stavom a overiť vecnú správnosť evidencie, kvalitu organizácie a uchovávaní knižničného fondu – čo je vlastne inventarizácia. Navrhovaná vyhláška to aj deklaruje, keď sa v nej uvádza, že revízia je vlastne forma inventarizácie knižničného fondu. *O spôsobe a o opakovaní revízie v nadväznosti na rozsah fondov sa píše v zákone č. 183/2000 Z. z.*

13. Rozdiel je ďalej v počte členov revíznej komisie, kde sa navrhujú minimálne tria členovia.
14. Knižnica môže z knižničného fondu vyradiť v zmysle navrhovanej vyhlášky dokumenty, ktoré nezodpovedajú odbornej špecializácii knižnice, multiplikáty, prípadne duplikáty, dokument, ktorý zastaral po obsahovej stránke, poškodený i stratený knižničný dokument.
15. K zmene dochádza pri nakladaní s vyradenými knižničnými dokumentmi, kde knižnica musí vyradené dokumenty (okrem poškodených) ponúknuť najprv knižnici, ktorá má konzervačnú funkciu, a až po vybavení objednávok ich môže ponúknuť na predaj a odovzdať do zberu.

A čo teda očakávame od novej vyhlášky?

Nuž predovšetkým to, že bude v súlade so súčasnými platnými zákonnými normami SR.

Ďalším prínosom by malo byť, že konečne prestanú spory medzi knižnicami a ich zriaďovateľmi súvisiace s požiadavkami na inventarizáciu hmotného majetku organizácie.

Knižničný fond vzhľadom na jeho osobitné vlastnosti totiž nemožno evidovať podľa ustanovení zákona NR SR č. 278/93 Z. z. o správe majetku štátu a jeho novelizovanej a doplnenej formy – zákon č. 374/1966 už neobsahuje ustanovenie o inom hmotnom majetku, a teda neumožňuje evidovať knižničný fond v operatívnej evidencii. Takisto ho nemožno inventarizovať podľa ustanovení zákona č. 563/1991 Z. z. o účtovníctve, pretože tento už neobsahuje výnimku pre inventarizáciu knižničných fondov. Dôvody sú nasledujúce:

- Finančná hodnota knižničného fondu vykazovaná na základe obchodných cien (cena v čase nákupu) väčšinou nezodpovedá skutočnej hodnote tohto fondu, pretože jeho hodnota je veľmi premenlivá (pri niektorých typoch dokumentov, napr. firemných, ale i technickej literatúry, v priebehu krátkeho času klesá, ale napr. pri vzácnych tlačiarach narastá).
- Vzhľadom na rozsahy fondov knižníc (často ide o sto- a viactisícové fondy, ba niekedy aj milióny knižničných jednotiek) a ich neustály pohyb (sú požičané, vo väzbe), nie je možné realizovať každý rok ich inventarizáciu.

Záverom by som ešte chcela upozorniť na skutočnosť, že v príspevku som hodnotila len návrh vyhlášky a že hoci hovoríme o poslednom návrhu, nikdy nie je záruka, že to bude skutočne konečný návrh, a už vôbec nie je záruka, že konečná, resp. schválená verzia sa nebude líšiť od navrhovanej. Chcela by som však veriť, že vzhľadom na dôležitosť tejto vyhlášky pre riadne fungovanie knižníc a správne obhospodarovanie knižničných fondov slovenských knižníc sa jej schválenie už nebude ďalej odkladať.

Procesy zmien v knižničných službách v CVTI SR

PhDr. Viera Achbergerová, odbor služieb používateľom CVTI SR

Rozvoj našej spoločnosti prináša potrebu zmeny klasickej knižničnej práce. Nové trendy v knižnično-informačných službách sa odvíjajú od spoločenských a súčasne aj ekonomických trendov. Zároveň sa formuje nová generácia používateľov a knižnice nemôžu uspokojiť ich informačné požiadavky doterajšími formami práce. Nároky rastú predovšetkým na kvalitu a rýchlosť služieb.

Ideálom knižnice je síce univerzálna dostupnosť informácií a dokumentov, ale máloktorá knižnica môže už dnes pokryť požiadavky svojich používateľov v úplnosti, a preto sa musí orientovať na iné formy prístupu k informačným prameňom.

Postupne tak knižnice prechádzajú od vlastníctva dokumentov a ich sprístupňovania k zabezpečeniu prístupu k nim.

Okrem toho v knižniciach prebieha proces zmien úzko súvisiacich s novými požiadavkami používateľov na knižnično-informačné služby. Knižnice majú ambície rozširovať rozsah poskytovania informačných služieb. V súčasnosti získavaniu najaktuálnejších informácií prichádzajú na pomoc technické výtobytky, ktoré súvisia s výpočtovou technikou. Je to najmä tvorba, spracúvanie a výmena dokumentov v elektronickej podobe, práca s multimédiami a získavanie aktuálnych informácií z ľahko dostupných zdrojov. Jedným z možných spôsobov rozširovania služieb knižníc je využívanie internetu a umožnenie používateľom prístupu k nemu.

Nové knižnično-informačné služby boli definované v návrhu **Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva do roku 2006**.

Návrh vychádza z poslania knižníc v informačnej spoločnosti. Jeho cieľom je nasmerovať ľudské a materiálne zdroje, odborné činnosti a technológie na uspokojovanie používateľov knižnično-informačných služieb.

Predpokladom splnenia strategickkej úlohy č. 1 citovaného dokumentu je:

- vytvoriť finančné zdroje na internetizáciu a informatizáciu knižníc,
- vypracovať a realizovať komplexný projekt elektronizácie knižníc ako súčasť rozvoja informačných sietí v SR a pripojiť knižnice na internet,
- vybudovať verejne prístupné internetové pracoviská umožňujúce slobodný a lacný prístup všetkým používateľom.

Otázka nových knižnično-informačných služieb nadväzuje na komplex ďalších významných úloh, ako sú:

- digitalizácia fondov a budovanie elektronických knižníc,
- budovanie súborných katalógov,
- vytváranie konzorcií na nákup a využívanie nových informačných zdrojov.

Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky

CVTI SR je špecializovanou verejnou vedeckou knižnicou a národným informačným centrom SR so zameraním na technické odbory a vybrané oblasti prírodných, ekonomických a humanitných vied. Jeho používateľské zázemie tvoria vedeckovýskumní pracovníci, pracovníci ústredných orgánov štátnej správy, vysokoškolskí pedagógovia, vynálezcovia, podnikatelia, študenti technických univerzít a ďalších vysokých škôl, študenti stredných škôl z Bratislavy a z celého Slovenska.

Hlavné úlohy CVTI SR sú v rámci svojho zamerania: získavanie, spracovávanie, uchovávanie a sprístupňovanie všetkých druhov dokumentov bez ohľadu na formu dokumentu a lokáciu. Poskytuje výpožičné služby, ako aj špecializované knižnično-informačné služby (rešeršné, medziknižničné, prístup k vonkajším informačným zdrojom atď.).

Cieľom CVTI SR je sústavné skvalitňovanie služieb na základe nových informačných technológií s využitím schopností a snahy pracovníkov tejto inštitúcie zvládnuť nové trendy a požiadavky na knižnično-informačné služby.

K základným zmenám, ktoré prispeli v odbore služieb používateľom k skvalitneniu sprístupňovania informácií, dokumentov a služieb CVTI SR, patrí:

Automatizácia výpožičného systému

Vo výpožičnom procese sa kladie dôraz na kvalitné a pohotové uspokojovanie požiadaviek používateľov pri dodržaní podmienky jednoduchej, presnej a prehľadnej evidencie. Tieto podmienky splnil v CVTI SR už v roku 1989 automatizovaný výpožičný systém (systém MDBS) prevádzkovaný na SM 4-20, ktorý v roku 1994 vystriedal nový knižnično-informačný systém BIS-C firmy DABIS. Pri zavedení tohto systému sa začal využívať čiarový kód na vyjadrenie kódu používateľa a signatúry dokumentu. Využívanie čiarového kódu vo výpožičnom procese urýchľuje obsluhu používateľov a vylučuje vznik omylov.

Modul výpožičného systému je funkčne prepojený s modulom OPAC, s modulom kataložizácie a rešeršovania a s modulom štatistík.

Online katalóg knižných dokumentov obsahuje záznamy o všetkých prírastkoch kníh od roku 1986, ako aj záznamy o starších informačných prameňoch, o ktoré majú používatelia záujem, tzv. „živý fond“.

Publikácie sa vyhľadávajú v online katalógu

- s kompletným predznačením žiadaného informačného prameňa,
- žiadanka na voľný exemplár sa tlačí priamo v sklade,
- na vypožičaný dokument sa urobí rezervácia,
- používateľ má možnosť v OPAC získať úplné informácie o svojich výpožičkách a predznačeniach,
- rešeršovanie v OPAC umožňuje vyhľadávať žiadaný dokument podľa 9 rôznych hľadísk

(autor, názov, kľúčové slová, miesto vydania, vydavateľstvo, rok vydania, MDT, jazyk vydania a signatúra),

- podmienkou vyhľadávania v OPAC, resp. zadávania operácie „predznačenie“ (objednanie dokumentu na vypožičanie), je platný preukaz používateľa.

Publikácie vydané do roku 1985, ktoré nie sú v OPAC, sa vyhľadávajú v klasickom lístkovom katalógu mennom alebo systematickom. Podklad ručne vyplnenej objednávky na výpožičku slúži:

1. na vyhľadanie publikácie, ktorá nie je spracovaná v počítači,
2. ako dočasná výpožičná potvrdenka,
3. ako podklad pre spracovanie publikácie pre OPAC.

Knižnično-informačný systém BIS-C už plne nezodpovedá súčasným nárokom, i keď z pohľadu používateľa poskytuje jedno z najlepších prostredí. Určitou nevýhodou je, že knižničné spracovávanie dokumentov prebieha v systéme CDS/ISIS. Vyhotovené záznamy o dokumentoch sa následne konvertujú do systému BIS-C.

Je to jeden z dôvodov, prečo je potrebné pristúpiť čo najskôr k získaniu knižnično-informačného systému novej generácie.

I napriek tomu je využívanie online katalógu a výpožičného systému zo strany používateľskej verejnosti hodnotené kladne, najmä pre rýchlosť a jednoduchosť tohto systému.

Okrem automatizovaného výpožičného systému došlo k ďalším zmenám, ktoré prispeli k skvalitneniu sprístupňovania informácií, dokumentov a služieb CVTI SR. Je to:

- zavedenie služby poskytujúcej elektronické objednávanie a dodávanie plných textov článkov z periodík do 48 hodín v rámci medziknižničných služieb (systém JASON a jeho podsystém MEDEA),
- zriadenie verejných internetových pracovísk (VIP) v študovniach CVTI SR.

Elektronické objednávanie a dodávanie plných textov článkov z periodík

V rámci kooperačného knižničného systému Bielefeld-Bratislava bol v CVTI SR sprístupnený v novembri 1995 document delivery – systém JASON – Journal Articles Send On demand. JASON možno definovať ako kvalitatívne vyššiu formu medziknižničných výpožičných služieb realizovaných prostredníctvom internetu. Je zameraný na objednávanie a expresné dodávanie plných textov časopiseckých článkov z fondov vedeckých a univerzitných knižníc v Nemecku a na Slovensku v elektronickej podobe. Systém JASON tvorí nemecká a slovenská databáza periodík, doplnená o program na elektronické objednávanie a dodávanie plných textov článkov z periodík.

Na základe konkrétnych požiadaviek používateľov sa prostredníctvom služby JASON zasielajú úplné plné texty časopiseckých článkov v elektronickej podobe do 48 hodín od zadania požiadavky priamo na stôl používateľa, bez jeho priamej fyzickej návštevy knižnice. Služba JASON môže čiastočne nahradiť nedostatok finančných prostriedkov na

získanie primárnych periodických dokumentov. Súčasne vystupuje do popredia rýchlosť vybavenia požiadavky na získanie kópie článku v elektronickej podobe. Rýchlosť a kvalita služby JASON sa nedá porovnať s požiadavkou na kópiu článku objednanú prostredníctvom MVS a realizovanú klasickou poštou.

Od decembra 1997 sa stala Univerzitná knižnica Bratislava (UKB) koordinačným pracoviskom pre systém JASON v SR. Ročne prostredníctvom systému JASON získali knižnice v SR viac ako 16 000 článkov, pričom mali možnosť využívať službu zdarma. Systém JASON sa v priebehu dvoch rokov postupne aplikoval na vybudovanie regionálnej služby MVS v SR. Databáza JADE bola obohatená o záznamy slovenských periódík.

Fondy knižníc v SR by mohli pokryť požiadavky na asi 5 000 titulov zahraničných periódík. Uplatnenie technológie JASON a jeho podsystému MEDEA má v SR perspektívu (využívanie a aktívne poskytovanie vlastných fondov knižníc v SR umožňuje subsystém MEDEA).

V SR existuje 104 inštitúcií, ktoré sú pripravené aktívne spolupracovať a zasielať kópie článkov zo svojich fondov periódík, nemajú však na prevádzkovanie aktívnej komplexnej služby prostredníctvom systému MEDEA technické vybavenie (PC a skener).

Zakúpenie skenovacieho zariadenia umožnilo v CVTI SR od marca 1999 zahájiť prostredníctvom systému MEDEA expresné elektronické dodávanie kópií článkov z periódík zo svojho fondu a ostáva nadhlo ako jediné pracovisko s aktívnou komplexnou službou na Slovensku.

Začiatkom roku 2001 bolo rozhodnutím zahraničného partnera ukončené bezplatné elektronické dodávanie dokumentov služby JASON.

Spoplatnenie služby JASON, z nemeckých knižníc (JASON-NRW) 1 objednávka/TAN 150,- Sk a 1 objednávka zo slovenských knižníc (JASON-SK) 50,- Sk, sa premietlo okamžite do zníženia počtu požiadaviek používateľov.

Rada ministra školstva SR pre knižnice a komisia pre akademické knižnice pripravila projekt na zlepšenie situácie v oblasti využívania systému JASON, ktorý pomôže v súčasnom období riešiť finančnú situáciu v oblasti tak sľubne sa rozvíjajúcej služby v SR.

Prehľad o využívaní služby JASON a MEDEA v CVTI SR v roku 1999 a 2000

	Počet článkov		Počet strán	
	Rok 1999	Rok 2000	Rok 1999	Rok 2000
JASON	1 193	902	10 514	8 765
MEDEA	71	131	668	1 143
Spolu	1 274	1 033	11 182	9 908

Tematické zameranie požiadaviek na články z časopisov získavané prostredníctvom

systému JASON sú prevažne z týchto oblastí: **technické vedy, prírodné vedy, medicína a farmakológia, spoločenské vedy, poľnohospodárstvo a ekonomika.**

Záujem o elektronické dodávanie článkov z periodík nachádzajúcich sa vo fonde CVTI SR prostredníctvom systému MEDEA je zo strany používateľov najmä z týchto oblastí: **elektrotechnika, elektronika, fyzika, chémia.**

Využívanie služby JASON a MEDEA v 1. polroku 2001 (po zavedení poplatkov) a porovnanie s 1. polrokom 2000

Názov služby	Počet článkov	Počet strán
JASON 2001, 1. polrok	184	1 693
MEDEA 2001, 1. polrok	5	29
Spolu	189	1 722
JASON 2000, 1. polrok	580	5 418
MEDEA 2000, 1. polrok	76	649
Spolu	656	6 067

Verejné internetové pracoviská

V 90. rokoch sa stal internet významným komunikačným a informačným médiom, bez ktorého si v súčasnosti služby knižníc nemôžeme predstaviť. Pre knižnice je internet zdrojom rôznych informačných báz a rýchlej medziknižničnej komunikácie a súčasne rozširuje ponuku ďalších služieb a informácií pre používateľov.

Postupné zriaďovanie internetových študovní v knižniciach SR vyplýva zo základných úloh knižnice, definovaných zákonom č. 183/2000 Z. z., ktorý hovorí: „*Knižnica zabezpečuje slobodný prístup k informáciám šíreným na všetkých druhoch nosičov, napomáha uspokojovanie kultúrnych, informačných, vedeckovýskumných a vzdelávacích potrieb, podporuje celoživotné vzdelávanie a duchovný rozvoj. Knižnica plní svoje úlohy poskytovaním knižnično-informačných služieb z vlastných zdrojov a sprístupňovaním vonkajších informačných zdrojov.*“

V CVTI SR sa podarilo už v roku 1997 zriadiť dve multimedialné pracoviská s verejnou internetovou stanicou vo všeobecnej študovni a študovni periodík. Obe pracoviská navštívilo v tom roku viac ako 4 000 používateľov.

V roku 2000 bol vypracovaný projekt na zriadenie a prevádzkovanie verejných internetových pracovísk (VIP) vo všeobecnej študovni a študovni periodík. VIP majú slúžiť na zabezpečenie kontrolovaného/riadeného prístupu odbornej verejnosti do internetu a prípadne aj do interných informačných zdrojov a systémov. Bol vydaný prevádzkový poriadok VIP a pravidlá pre kopírovanie súborov stiahnutých z internetu na diskety.

V roku 2001 bol rozšírený počet VIP na 8 a dve VIP boli umiestnené v odbore priemyselných a obchodných informácií (OPOI) pre kruh používateľov tohto pracoviska.

I napriek stiesneným priestorovým podmienkam sa v jednom priestore (všeobecnej študovne a študovne periodík) vykonávajú dve činnosti, a to prezenčné výpožičky dokumentov (knihy, periodiká) a prístup používateľov do internetu.

Tabuľky informujú o počte návštevníkov v jednotlivých študovniach a poskytujú prehľad o návštevnosti VIP:

Počet návštevníkov študovní		
	Rok 1999	Rok 2000
Počet návštevníkov študovní spolu	29 305	29 435
z toho: všeobecnej študovne	12 994	14 062
študovne periodík	13 831	13 298
študovne noriem, patentov, firemnej lit.	2 480	2 075

	Rok 1999	Rok 2000
Internetové stanice/počet používateľov spolu	5 150	6 520
všeobecná študovňa	1 934	2 412
študovňa periodík	3 216	3 228
študovňa OPOI	0	880

Služby verejných internetových pracovísk sa poskytujú zdarma a len registrovaným používateľom. Ostáva personálne dobudovať VIP odbornou konzultačnou službou.

Ďalší rozvoj služieb bol smerovaný na:

- sprístupnenie elektronických katalógov cez internet,
- rozšírenie výpožičných služieb o možnosť vzdialeného objednávaného dokumentov cez internet,
- rozšírenie využívania vstupov do plnotextových báz periodík.

Dovoľte mi načrtnúť na záver môjho príspevku úlohy, ktorých realizáciou sa pravdepodobne podarí uskutočniť zmeny súvisiace s rozvojom a skvalitnením knižnično-informačných služieb. Zmienim sa aspoň o tých najdôležitejších:

- znovu prehodnotiť ciele knižnice,
- určiť činnosti a služby, ktoré majú prioritu vo vzťahu k používateľovi,
- prehodnotiť činnosť pracovísk poskytujúcich služby,
- uskutočniť podľa potreby zmeny v organizačnej štruktúre pracovísk poskytujúcich služby,

- vyčleniť finančné prostriedky na vybavenie týchto pracovísk (zariadenie, technika, personál),
- zvýšiť nároky na pracovníkov v oddeleniach poskytujúcich služby a súčasne vytvoriť priestor na systematické informačné vzdelávanie pracovníkov.

Na záver „procesov zmien“ by som odporúčala zamyslieť sa nad zmenami, ktoré odbornú knihovnícku verejnosť čakajú v budúcnosti, tak ako to urobili naši kolegovia v ČR.

Odpovede odborných pracovníkov knižníc na anketovú otázku – Ako dnes, na prelome tisícročí, vidíte budúcu úlohu knihovníka/informačného pracovníka? – sú publikované v časopise Národní knihovna, 12, 2001, č. 1.

Vybala som jednu výstižnú odpoveď, ktorú citujem:

„V profesii knihovníka sa musia zmeniť predovšetkým tieto tri oblasti:

- vzdelávanie knihovníkov – zmena formy i obsahu školského i mimoškolského vzdelávania,
- pracovná náplň knihovníkov – súvisí s premenou tradičných knižníc na moderné knižnice, kde knihovník učí používateľa pracovať s klasickými i elektronickými informáciami,
- osobný prístup knihovníka ku svojej práci i profesionálnemu rozvoju – zmena prístupu a vedomie vlastnej zodpovednosti za svoj profesionálny rast.“

Činnosť knižnice Ústavu vedecko-technických informácií pre pôdohospodárstvo v Nitre

Ing. Eva Vokurková, ved. odd. VTI

Ústav vedecko-technických informácií pre pôdohospodárstvo v Nitre (ÚVTIP) zabezpečuje získavanie zdrojov, tvorbu, spracovanie a distribúciu informácií v oblasti vedecko-technických informácií pre potreby Ministerstva pôdohospodárstva SR a jeho riadiacu a rozhodovaciu činnosť, pre potreby výskumno-vývojových pracovísk rezortu, pre poľnohospodársku prax štátneho a súkromného sektora a pre ostatných záujemcov.

V organizačnej štruktúre ÚVTIP má pevné miesto knižnica, ktorá v prvom rade slúži pracovníkom organizácie, ale zároveň je aj verejnou knižnicou, ktorú navštevujú najmä vedeckí, odborní a pedagogickí pracovníci, ako aj študenti stredných a vysokých škôl z oblasti pôdohospodárstva. Špeciálne zloženie knižničného fondu aj moderné informačné zdroje a služby priťahujú odbornú verejnosť z celého Slovenska.

Činnosť knižnice je zameraná na 3 oblasti:

1. budovanie knižničného fondu,

2. budovanie Agrokatalógu,
3. poskytovanie knižnično-informačných služieb.

1. Budovanie knižničného fondu

Knižničný fond ÚVTIP tvoria tri špeciálne zbierky:

1. Depozitná knižnica FAO
2. Fondy Európskej únie
3. Príručná knižnica

Depozitná knižnica FAO

Medzinárodná organizácia zameraná na oblasť výživy a poľnohospodárstva (FAO) ako jedna z najväčších špecializovaných organizácií v systéme OSN bola založená v roku 1945 s poverením zvýšiť životnú úroveň, zlepšiť poľnohospodársku výrobu a životné podmienky vidieckej populácie. Sídлом FAO sa stala metropola Talianska – Rím. V súčasnosti táto organizácia združuje 180 členských štátov.

Slovenská republika bola prijatá za člena FAO v roku 1993, čím vznikol nárok na zriadenie Depozitnej knižnice v Slovenskej republike. Štatút získal ÚVTIP so sídlom v Nitre. Poslaním Depozitnej knižnice FAO je uchovávať a sprístupňovať zverejnené materiály vychádzajúce tlačenou formou vo vydavateľstve FAO. V rámci knižničného fondu tvoria FAO publikácie špeciálnu zbierku, ktorá slúži na prezenčné štúdium. V súčasnosti sa v knižnici nachádza 1 160 titulov FAO publikácií a 4 tituly periódik.

Ide o odbornú poľnohospodársku literatúru v anglickom jazyku, ktorá sa zameriava na analýzu a stav svetového poľnohospodárstva. Celosvetové štatistické prehľady z rôznych oblastí poľnohospodárstva, zbierky predpisov a zákonov, adresáre a správy zo zasadnutí expertov a rôznych komisií pri FAO sú jedinečným prameňom globálnych informácií o svetovom poľnohospodárstve. Aby sa preklenula jazyková bariéra pri spracovaní publikácií, názvy sa prekladajú do slovenského jazyka a priradia sa im slovenské deskripty.

Bolo by však zbytočné budovať tento špeciálny fond bez toho, aby sme o tom neinformovali odbornú verejnosť. Preto sa snažíme dostať sa do povedomia našich potenciálnych záujemcov rôznymi formami osvetu a propagácie:

1. Pravidelne, 2-krát ročne, vydávame **Prírastkový zoznam FAO publikácií** – informácia o nových prírástkoch publikácií. Prírastkové zoznamy rozposielame do knižnic výskumných ústavov rezortu pôdohospodárstva, odborných vedeckých knižníc, ale aj súkromným záujemcom.
2. Usporadúvame **výstavy dokumentov** k aktuálnym témam, ktoré propagujeme v odbornej tlači a masmédiách.
3. Každý rok zriaďujeme **expoziciu** na medzinárodnej poľnohospodárskej výstave Agro-komplex.

4. O činnosti Depozitnej knižnice **referujeme** na odborných podujatiach, konferenciách a seminároch.
5. Niektoré tituly FAO publikácií dostávame vo viacerých exemplároch – **duplikátach** – a rozposielame ich do knižníc výskumných ústavov a vysokých škôl, pričom zohľadňujeme okrem ich odborného zamerania aj geografické hľadisko, aby sa literatúra FAO dostala aj do územne vzdialenejších regiónov.
6. Medzi ďalšie aktivity knižnice patrí aj **sprostredkovanie predaja FAO publikácií**. Na základe dohody s Vydavateľskou divíziou FAO sa v roku 1997 naša knižnica stala výhradným distribútorom FAO publikácií na Slovensku. Dohoda nám otvorila možnosť zabezpečovania publikácií z vydavateľstva FAO pre inštitúcie aj pre jednotlivcov.
7. Na propagáciu činnosti Depozitnej knižnice využívame aj moderné formy informačných technológií:
 - Na domácej stránke ÚVTIP (<http://www.uvtip.sk>) **vystavujeme základné informácie** o Depozitnej knižnici FAO.
 - Okrem tlačenej formy uverejňujeme **Prírastkové zoznamy prostredníctvom internetu**, aby sme pohotovo mohli informovať záujemcov o nových prírastkoch v knižnici.
 - Prostredníctvom internetu informujeme odbornú i laickú verejnosť o akciách zameraných na činnosť a problematiku FAO.

Fondy Európskej únie

Ide o publikácie, ktoré získavame nákupom alebo zdarma na základe dohody s vydavateľstvom publikácií EÚ v Bruseli, prostredníctvom Misie Slovenskej republiky pri spoločenstvách v Bruseli a od Delegácie Európskej komisie v Slovenskej republike v Bratislave. Týmto spôsobom knižnica získava štatistické ročenky, CD-ROM-y, pravidelný bezplatný odber mesačníkov Euro magazín a Európsky dialóg. Získaná literatúra je voľne dostupná odbornej verejnosti. Služí na prezenčné štúdium. Je to veľmi hodnotná literatúra s politickou, inštitucionálnou a poľnohospodárskou tematikou, vydávaná Európskou úniou.

Informácie o prírastkoch vo fonde vydávame v Prírastkovom zozname publikácií EÚ.

Príručná knižnica

Túto zbierku budujeme pre internú potrebu. Obsahuje:

1. slovníkovú literatúru,
2. encyklopédie,
3. odborné príručky.

2. Budovanie Agrokatológu

Potrebu informácií, rýchly prístup k nim si začínajú čoraz viac uvedomovať pracovníci na všetkých stupňoch riadenia. Jedným zo základných faktorov ďalšieho rozvoja vedeckovo-skumnej základne pôdohospodárstva je práve rozvoj informačného systému vedecko-technických informácií.

V roku 1993 Ministerstvo pôdohospodárstva Slovenskej republiky schválilo Koncepciu informačného systému rezortu pôdohospodárstva SR. Tým sa vytvorili podmienky na budovanie Integrovaného informačného systému VTEI (IIS) v rezorte. Cieľom projektu IIS bolo vytvoriť podmienky na elektronickú výmenu informácií medzi informačnými pracovníkmi rezortu, vybudovať centrálny automatizovaný katalóg informačných fondov a zaviesť štandardy, ktoré umožňujú medzirezortnú kooperáciu.

Všetko úsilie a snaha o integrovanie knižničných fondov výskumno-vývojovej základne ministerstva pôdohospodárstva vyústilo do vytvorenia centrálného katalógu – **AGROKATALÓG**. Obsahuje bibliografické informácie o monografiách, zborníkoch, periodikách, audiovizuálnych a kartografických dokumentoch. Agrokatológ je sprístupnený na domácej stránke ÚVTIP pod knižnicou (www.uvtip.sk). Do budovania Agrokatológu je zapojených 21 pracovník. Katalóg sa priebežne dopĺňa a aktualizuje. V súčasnosti obsahuje 70 535 záznamov.

3. Poskytovanie knižnično-informačných služieb

Pracovníčky knižnice poskytujú používateľom tieto služby:

- **Monitorovanie legislatívy EÚ** (pre potreby knižníc rezortných výskumných ústavov). Sledovanie poľnohospodárskej legislatívy v časopise Official.

- **Vyhotovovanie xerokópií z materiálov knižnice.**

Na základe požiadavky čitateľov vyhotovujú pracovníčky knižnice xerokópie z materiálov knižnice, predovšetkým s problematikou týkajúcou sa poľnohospodárstva Európskej únie, a informácie z FAO publikácií (štatistiky).

- **Vypracovávanie rešerší z vlastných databáz (EÚ, FAO, AGROKATALÓG, AGROINDEX), zo zahraničných databáz AGRICOLA, AGRIS, CAB ABSTRACTS, JUSTIS CELEX) a z internetu na základe požiadaviek odberateľa.**
- **Poskytovanie služieb v rámci Medziknižničnej výpožičnej služby.**
- **Poskytovanie služieb v rámci siete Aglinet** (medzinárodná sieť poľnohospodárskych knižníc).

Knižnica je členom Aglinetu – dobrovoľnej organizácie IAALD – a prispieva ku vzájomnému a racionálnemu využívaniu knižničných zdrojov krajín, ktoré sú členom tejto medzinárodnej siete.

- **Medzinárodná výmena publikácií.**

Na základe výmeny publikácií za časopis „Poľnohospodárstvo“ knižnica získava mnoho odborných a cenných publikácií a časopisov zameraných na problematiku pôdohospodárstva vo svete (ČR, Maďarsko, Poľsko, Macedónia, Veľká Británia, Kanada, USA).

- Monitorovanie dennej tlače so zameraním na pôdohospodárstvo, informatiku a problematiku EÚ.
- Sprístupnenie internetu pre čitateľov.
- Prístup k elektronickým službám na internete.
- Poskytovanie adresných informácií.
- Konzultačná a poradenská činnosť.

Záverom môjho príspevku mi dovoľte osobne Vás pozvať na návštevu našej knižnice a na prehliadku fondov. Možno aj využijete naše služby. Nájdete nás na adrese:

Ústav vedecko-technických informácií pre pôdohospodárstvo v Nitre
 oddelenie VTI
 Samova 9
 950 10 Nitra
www.uvtip.sk

Knižnica Jána Kollára v Kremnici

Mgr. Klára Kislíngrová

Kremnica ako slobodné kráľovské banské mesto mala v minulosti veľmi bohatý a mnohotvárnny spolkový život. Boli to spolky s cieľmi kultúrnymi, spoločenskými, dobročinnými a športovými, v ktorých vyvíjali svoje aktivity najmä kremnickí mešťania. Schádzali sa v nich na besedy, čítali noviny a časopisy.

Kremnica je bohatá aj na historické knižné fondy, medzi ktorými má dominantné postavenie knižnica kremnických františkánov. Je bohatá na prvotlače, slovaciká a depozity menších knižníc kremnických starých rodín.

V roku 1925 sa končila lehota, v ktorej mali byť v zmysle zákona z roku 1919 všade zriadené obecné knižnice. Na mnohých miestach došlo k zlúčeniu viacerých spolkových knižníc do knižnice obecnej. Stalo sa tak i v Kremnici.

Dňa 24. apríla 1925 sa mestský starosta a vedúci notár obrátili na predsedníctvo telocvičnej jednoty Sokol, Matice slovenskej, Katolíckeho tovarišského spolku a Meštianskeho spolku Kasíno s výzvou, aby v zmysle zákona č. 430/1919 o verejných obecných knižniciach a v zmysle vládneho nariadenia č. 607/1919 odstúpili mestu svoje knižnice na zriadenie obecnej verejnej knižnice za obojstrannej dohody. Svoju knižnicu odovzdal mestu len odbor Matice slovenskej a telocvičnej jednoty Sokol za dohodnutú finančnú náhradu.

Dňa 29. mája 1925 starosta mesta zvoláva ustanovujúcu schôdzu mestskej knižničnej rady, na ktorej sa prerokoval návrh knižničného poriadku, bol vypísaný súbeh na miesto knihovníka a stanovené miesto a čas na vypožičiavanie. Prvým knihovníkom bol na základe súbehu ustanovený Juraj Mynář, odborný učiteľ hluchonemých v Kremnici.

Podľa zachovaných správ bol u miestneho obyvateľstva o knižnicu značný záujem. V roku 1925 mala 1 537 zväzkov a evidovala 121 čitateľov a za obdobie, v ktorom sa v tomto roku vypožičiavalo, bolo vypožičaných 4 203 kníh. Požičiavalo sa v malej sále kina telocvičnej jednoty Sokol. V tomto období patrila Mestská verejná knižnica Jána Kollára v Kremnici k najlepším obecným knižniciam na Slovensku.

Mestská správa v Kremnici od začiatku existencie Mestskej verejnej knižnice prejavovala záujem o rozkvet tejto kultúrnej ustanovizne, o čom svedčí i písomné uznanie referátu Ministerstva školstva a národnej osvetly v Bratislave zo dňa 18. februára 1927.

Od apríla 1941 do decembra 1945 nemáme o činnosti knižnice žiadne správy. Knižnica bola opäť otvorená 1. decembra 1945. Počas roka pracovala, avšak nevieme, ako konkrétnejšie vyvíjala svoju činnosť. Pravdepodobne v roku 1948 bola zatvorená, niektoré knihy prevzal Mestský archív, ostatné (asi v roku 1953) sa odvážali do zberu. V tomto období – od roku 1948 približne do roku 1953 – pravdepodobne nepracovala v Kremnici žiadna verejná knižnica.

Roku 1953 bola v Kremnici zriadená Okresná ľudová knižnica, ktorá vznikla z úplne nových kníh – daru Povereníctva školstva a kultúry. V tom čase mala približne 3 500 kníh, pravda, niektoré tituly boli zastúpené aj v 100 exemplároch.

V roku 1960, keď sa zrušili malé okresy, Kremnica prestala byť okresným sídlom. Vznikol nový okres Žiar nad Hronom aj s novou okresnou knižnicou v novom sídle okresu. Od tohto obdobia až do 1. januára 1964 dochádza k organizačnej zmene: kvôli nevyhovujúcemu priestorovému vybaveniu Okresnej ľudskej knižnice v Žiari nad Hronom a bezperspektívnemu zlepšeniu tohto stavu začína funkciu okresnej knižnice pre okres Žiar

nad Hronom plniť knižnica v Kremnici, ktorá nadobecnú – regionálnu – funkciu plní dodnes (pre okresy Žiar nad Hronom, Banská Štiavnica, Žarnovica).

Ďalšie zmeny súviseli s celkovými zmenami v našom štáte po roku 1989: K 1. januáru 1991 knižnice nášho typu prešli pod zriaďovateľskú funkciu Ministerstva kultúry SR, čo trvalo do júla 1996, keď boli konštituované regionálne kultúrne centrá a knižnice sa stali ich špecializovanými útvarmi bez právnej subjektivity. Táto situácia trvala do apríla 1999, keď nám bola opäť vrátená právna subjektivita a naším zriaďovateľom sa stal Krajský úrad v Banskej Bystrici. A ešte jeden údaj: v roku 1994 pri obnovovaní zriaďovacích listín okresných knižníc bol názov knižnice doplnený o meno slovenského národovca Jána Kollára, ktorý študoval na nižšom Gymnáziu v Kremnici v rokoch 1806 – 1809 a ktorého meno niesla vo svojom názve aj prvá verejná knižnica v Kremnici.

Život a pokrok však idú neúprosne ďalej a pred nami sa vynárajú otázky a problémy, ktoré ešte prednedávnom sa zdali byť utópiou. I v našich podmienkach vyvstáva potreba postupného prebudovávania tradičnej knižnice na otvorenú inštitúciu, ktorá by mala sprostredkovať a dodávať informácie a dokumenty prostredníctvom najnovších technológií. Možno konštatovať, že tieto nové prúdy neobišli ani našu knižnicu, keď už v 80. rokoch sme sa začali zaoberať myšlienkou automatizácie knižničných činností. Na tento krok sme mali viacero dôvodov: objektívne požiadavky na zrýchlenie a rozšírenie služieb, zredukovanie rutinných prác a získanie časového priestoru na ďalšiu činnosť, zlepšenie obrazu knižnice na verejnosti, skvalitnenie poskytovaných služieb, skvalitnenie riadiacich činností.

Na základe uvedených skutočností nám roku 1988 vtedajší Okresný národný výbor v Žiari nad Hronom presunul hospodárskou zmluvou počítačový systém SM 50/40-TS, ktorý, samozrejme, nevyhovoval našim potrebám, keďže nebolo možné získať preň vyhovujúci program. Vychádzajúc z daných finančných možností sme sa snažili o modernejšie technické a programové vybavenie, čo sa nám však podarilo až v roku 1994. Zakúpili sme dva osobné počítače.

Firma ACOM Košice nám ponúkla knižničné systémy Libris a Biblis. Po zaškolení dvoch pracovníkov sme v 2. polroku 1994 odštartovali spracovávanie nových prírastkov knižničného fondu a spracovávanie regionálnych informácií. V roku 1995 sme s prispením Nadácie otvorenej spoločnosti (NOS) zakúpili ďalší počítač a začali sme s retrokonverzným spracovávaním knižničného fondu na oddelení odbornej literatúry a beletrie. Keďže našou snahou bolo čo najviac urýchliť tieto práce, roku 1997 sa nám podarilo – opäť za účinnej pomoci NOS – zakúpiť počítač na spracovávanie dokumentov na ostatných oddeleniach knižnice. Retrospektívne spracovanie celého knižničného fondu sme ukončili roku 1999. Uvedenie modulu SLUŽBY do praxe vyžadovalo doplnenie o ďalšiu počítačovú techniku, nakoľko výpožičné priestory máme rozložené na štyroch podlažiach, čo nám znemožňuje zriadiť centrálny výpožičný pult. Začiatkom roku 2000 sa nám podarilo situáciu uzavrieť tak, že sme pokryli všetky výpožičné miesta, čo nám umožnilo uviesť do prevádzky automatizovaný systém knižnično-informačných služieb. V súčasnosti obsahuje naša databáza viac ako 59 000 knižničných jednotiek a 39 titulov

periodík, zatiaľ v lokálnej sieti. Zároveň budujeme databázu používateľov. Automatizovaným systémom pracuje aj útvar ekonomiky.

Možno konštatovať, že nás stále nemálo námahy zabezpečiť to hlavne finančne, a aj keď v značnom časovom rozpätí, predsa len sme dosiahli cieľ, ktorý sme si pred niekoľkými rokmi vytýčili. To nás však zaväzuje pokračovať i naďalej v zavádzaní ďalších moderných knižničných technológií aj do praxe našej knižnice.

Knižnica Jána Kollára v Kremnici (KJK) vyvíja svoju činnosť v meste s 5 900 obyvateľmi, ktorí majú k dispozícii 59-tisícový knižničný fond. Služby knižnice využíva 2 025 používateľov, z čoho je 350 detí do 15 rokov. Ročne nás navštívi v priemere 35 000 návštevníkov. Priemerne ročne vypožičiame 110 000 kníh, periodík a špeciálnych dokumentov.

V činnosti KJK má pevne zakotvené miesto kultúrno-výchovná činnosť, ktorú realizujeme najmä na pôde oddelenia pre deti. Osobitné postavenie v tejto činnosti zaujíma sluchovo postihnutá mládež, ktorá navštevuje stredné odborné učilište, gymnázium a strednú priemyselnú školu odevnú pre sluchovo postihnutú mládež. Nemenej spozornosti venujeme tiež študentom Školy úžitkového výtvarníctva a Gymnázia v Kremnici. Najpopulárnejšie sú podujatia zamerané na boj proti drogám a prevenciu kriminálnej a ostatnej protispoločenskej činnosti, ako i podujatia organizované v rámci Programu ozdravenia.

U nižších vekových kategórií spolupracujeme s odborníkmi z oblasti sexuológie, pretože podujatia tohto charakteru vítajú najmä základné školy.

Kultúrno-výchovné podujatia spestrujeme tiež autorskými besedami, tvorivými dielňami ľudových umelcov, hudobnými cyklami a pod.

Oddelenie bibliografie a informácií sa zameriava najmä na prácu s regionálnymi dokumentmi – od ich získavania až po poskytovanie používateľom. Ročne vypracuje asi 10 bibliografií vrátane každoročne spracovávanej bibliografickej ročenky (okresy Žiar nad Hronom, Banská Štiavnica, Žarnovica).

V rámci nadobecnej funkcie metodicky usmerňujeme 4 mestské knižnice a 35 obecných knižníc s dobrovoľnými pracovníkmi, pričom úzko spolupracujeme s príslušnými mestskými a obecnými úradmi najmä pri získavaní finančných prostriedkov na nákup knižničných fondov, vysvetľovaní úloh a potrieb knižníc, udržiavaní prevádzky knižníc na dosiahnutej odbornej a kultúrnej úrovni, zabezpečovaní opatrení, aby v obciach nedochádzalo k zrušeniu knižníc (od roku 1990 nebola zrušená žiadna obecná knižnica, naopak, pribudli 4 nové) a pod.

Žijeme a pracujeme v čase, keď ekonomické prostredie veľmi nepraje našim snahám, cieľom a zámerom. No i napriek tomu nestrácame optimizmus a veríme, že nie je ďaleko deň, mesiac alebo rok, keď budeme môcť povedať, že je to za nami a naša ďalšia perspektíva spĺňa naše predstavy.

Zo zasadania správnej rady SAK

Zasadanie SR SAK sa uskutočnilo dňa 17. mája 2001 v CVTI SR. Na úvod zasadania vystúpila D. Gondová s informáciami o zasadaní Ústrednej knižničnej rady. Informovala o príprave štatútu rady, projekte elektronizácie, platovej situácii, stratégii rozvoja knihovníctva a reforme verejnej správy vo vzťahu ku knižniciam.

Prítomní sa zamerali na:

- vyhodnotenie Týždňa slovenských knižníc, ktoré predložila K. Ďurovcová,
- informáciu B. Bellérovej o zahraničnej služobnej ceste do Brém na zasadanie 9. výročnej konferencie EBLIDA,
- zaktualizovanie www stránky SAK,
- organizačné zabezpečenie seminára CELIP,
- otázku získania národnej licencie na prístup k databázam Pro Quest,
- oboznámenie sa s petíciou OZPK SR,
- finančné zabezpečenie zájazdu na INFORUM.

V súvislosti s jubileami knižníc i celého radu podujatí SR rozdelila účasť a s tým súvisiace úlohy. Prerokovala žiadosti o prijatie nových členov, prihlášku na knižný veľtrh Bibliotéka 2001, ako aj dve žiadosti finančného charakteru.

Správna rada SAK:

1. schválila:

- a) prihlášky dvoch nových členov – Hornozemplínska knižnica Vranov n. Topľou, Vedecko-informačné stredisko MO SR;
- b) zníženie členského príspevku na r. 2001 pre ODIS Žilina na 700 Sk;
- c) zvýšenie príspevku SAK na zájazd na INFORUM z 350 na 500 Sk;
- d) príspevok na podujatia v rámci osláv 60. výročia SNK vo výške 1000 Sk;

2. ukladá:

- a) rokovať s firmou AIB o národnej licencií na prístup do Pro Quest;
- b) OS pre edičnú a propagačnú činnosť zabezpečiť aktualizáciu Adresára SAK a propagačné materiály na Bibliotéku;

3. berie na vedomie:

- a) správu o zahraničnej služobnej ceste B. Bellérovej;
- b) petíciu OZPK SR.

L. Č.

Desať rokov činnosti oddelenia pre nevidiacich a slabozrakých Mestskej knižnice v Bratislave

Vidiaci človek prijíma 70 % informácií vizuálne. Nevidiaci a slabozraký musí svoj hendikep kompenzovať. Všeobecná deklarácia ľudských práv hovorí, že každý má právo slobodne sa zúčastňovať kultúrneho života spoločnosti, užívať plody umenia a podieľať sa na vedeckom pokroku a jeho výtobytkoch. Jednou z možností, ako sprístupniť informácie nevidiacim, je ich transformácia z tlačenej podoby do zvukovej. A tu už zohráva dôležitú úlohu knižnica. Táto inštitúcia sprostredkúva prístup k informáciám tak vidiacim, ako aj nevidiacim čitateľom. S tým rozdielom, že písaný text je načítaný na magnetofónovej kazete, tzv. zvukovej knihe, a jeden titul pozostáva niekedy aj z 50 kaziet.

Oddelenie pre nevidiacich a slabozrakých Mestskej knižnice v Bratislave začalo svoju činnosť 8. mája 1991. Na slávnostnom otvorení prestrihla pásku Diana, Jej kráľovská Výsosť, princezná z Walesu. Čitateľom oddelenia darovala televíznu lupu Voyager, ktorá niekoľkokrát zväčšuje písmo.

Fond oddelenia pre nevidiacich a slabozrakých (ďalej len ONS) tvoria zvukové knihy – beletria, odborná literatúra, učebnice, literárno-dramatické pásma, rozprávky, folklór, jazykové kurzy – a niekoľko periodík vo zvukovej forme, Braillovom písme alebo vo zväčšenej čiernotlači. Slovenskú produkciu získava ONS zo Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči bezplatne. Česká produkcia sa nakupuje výberovo na základe ponuky z Knihovny a tiskárny pro nevidomé K. M. Macana v Prahe. Slovenský rozhlas poskytuje výberovo zo svojej fonotéky rozhlasové hry, načítané knihy a humoristické relácie.

ONS je vybavené počítačom s hlasovým výstupom a zväčšeným zobrazovaním, ktoré automatizovane eviduje čitateľov, výpožičky a rezervácie a poskytuje informácie o zložení a obsahu zvukových kníh. Používateľom je k dispozícii magnetofón so slúchadlami, televízna lupa Voyager, Pichtov písací stroj s Braillovým písmom. Na načítavanie odbornej literatúry výberovo, podľa individuálnych potrieb, je zriadené načítavacie stredisko.

Pri svojom vzniku malo ONS vo fonde 150 titulov, dnes má 3 194 titulov, teda asi 23 397 magnetofónových kaziet a 202 čitateľov z radov dospelých, mládeže i detí.

Pri ONS pracuje Klub Mateja Hrebendu, v rámci ktorého sa uskutočňujú literárne i informačné podujatia, stretnutia so spisovateľmi a inými významnými osobnosťami a rôzne súťaže.

Oddelenie pre nevidiacich a slabozrakých môže pracovať vďaka sponzorom a rôznym grantom, lebo všetky spomínané technické pomôcky sú finančne veľmi náročné. Preto pri 10. výročí ONS usporiadala Mestská knižnica v Bratislave odborný seminár pod názvom *Knižnica bez bariér*. Na toto slávnostné stretnutie pozvala spolupracovníkov, ktorí pomáhali realizovať a dotvárať oddelenie – MK SR, British Council, Vevyslanectvo Veľkej Británie a Severného Írska, Fond Kanady, ako aj zástupcov Únie nevidiacich a slabozrakých, Zväzu zrakovu postihnutých Slovenska, Slovenskej knižnice pre nevidiacich M. Hrebendu v Levoči, Knihovny a tiskárny pro nevidomé K. E. Macana v Prahe. Na seminári sa hovorilo nielen o odstraňovaní architektonických bariér, ale hlavne o odstraňovaní bariér v prístupe k informáciám. Po odborných prednáškach odznel kultúrny program, ktorý pripravili žiaci ZŠ pre slabozrakých. Prítomní si mohli pozrieť videofilm s problematikou zrakovu postihnutých, výstavku fotografií z činnosti ONS a návštevy princeznej Diany. Pani Fakačová, nevidiaca čitateľka a veľmi aktívna spolupracovníčka ONS, venovala oddeleniu vlastnoručnú maľbu. Tvorila ju prstami, intuitívnym výberom farieb. Nevidiaci účastníci si mohli „ohmatať“ výstavku architektonických modelov študentov Fakulty architektúry STU.

Ivica Jurášková, Mestská knižnica v Bratislave

Okrúhly stôl riaditeľov národných knižníc krajín V4

V rámci osláv 60. výročia založenia Slovenskej národnej knižnice sa v dňoch 22. – 24. mája 2001 uskutočnil rad sprievodných podujatí, okrem iného vedecká konferencia o Slovenskej národnej knižnici, konštituovanie rady Slovenskej národnej knižnice a Okrúhly stôl riaditeľov národných knižníc krajín V4. Pozvanie na Okrúhly stôl prijali: Národná knižnica Českej republiky v Prahe, Štátna Széchényiho knižnica v Budapešti a Národná knižnica vo Varšave. Východiskovou témou okrúhleho stola bol projekt Slovenskej národnej knižnice v Martine na vybudovanie integrovanej elektronickej databázy Bibliografie dejín knižnej kultúry krajín strednej Európy, ktorú by gesčne zabezpečovali na okrúhlym stole zúčastnené národné knižnice V4 v spolupráci s národnými knižnicami ďalších krajín strednej Európy. Projekt predpokladá, že zúčastnené národné knižnice budú budovať národné databázy, ktoré budú online elektronicke prepojené a budú rešpektovať spoločne dohodované bibliografické štandardy. Predmetom databáz budú bibliografické súbory metaúdajov o starých a vzácných tlačiach, inkunábulách, tlačiach vydaných do roku 1830, dejinách tlačiarstva a tlačiarní, vydavateľskej činnosti a vydavateľov, knižných distribútorov, knižnom trhu, dejinách cenzúry, ochrany a reštaurovania starých a vzácných tlačí atď. Predpokladá sa, že integrovaná databáza Bibliografie dejín knižnej kultúry krajín strednej Európy bude závažným príspevkom k spracovaniu komplexných národných dejín knižnej kultúry zúčastnených strán, ktoré budú mať – s prihliadnutím na dlhodobé spoločné dejiny zúčastnených krajín – aj kvalifikovane uplatnené nadnárodné historiografické aspekty. Na Okrúhlym stole národných knižníc krajín V4 sa zúčastnené strany dohodli na

spoločnom projekte integrovanej bibliografickej databázy, ktorý majú začiatkom roku 2002 dodať Medzinárodnému vyšehradskému fondu v Bratislave. V záujme kvalifikovanej prípravy projektu usporiadajú v rámci 10. slovenskej bibliografickej konferencie (Martin, október 2001) spoločný workshop.

Okruhly stôl národných knižníc krajín strednej Európy popri charakterizovanej východiskovej téme Bibliografie dejín knižnej kultúry krajín strednej Európy prerokoval aj rad ďalších námetov na spoločnú spoluprácu, akými sú: výmena patriotík, možná spolupráca v oblasti selekčných jazykov a iné.

Dr. Miloš Kovačka, CSc., NK Martin

9. výročná konferencia EBLIDA

SAK je asociovaným členom EBLIDA (organizácie združujúcej európske asociácie knižničných, informačných a dokumentačných pracovísk) a aktívne sa zapája do jej činnosti. Hlavným cieľom tejto organizácie je podporovať a chrániť záujmy knižničnej a informačnej profesie na európskej úrovni – od Európskej komisie až po Európsky parlament, Radu ministrov a Radu Európy. Mimoriadne dôležité sú jej aktivity pre knižničné a informačné pracoviská v členských krajinách EÚ, čoho dôkazom boli vystúpenia zástupcov týchto krajín na konferencii.

9. výročná konferencia EBLIDA sa uskutočnila v Brémach v Stadtbibliothek Bremen v dňoch 11. – 12. mája 2001 a jej súčasťou boli aj voľby prezidentky a výkonného výboru. Zúčastnilo sa jej približne 40 zástupcov zo 17 krajín Európy. Konferenciu viedla Britt-Marie Haggströmová zo Švédska, prezidentka asociácie. 9. konferencia potvrdila jej zotrvanie v tejto funkcii.

Program bol venovaný nasledujúcim okruhom:

- agenda EBLIDA (správa o činnosti máj 2000 – apríl 2001, činnosť pracovných skupín, správa o hospodárení, voľby nového výkonného výboru, strategický plán ďalšieho rozvoja EBLIDA),
- iniciatívy UNESCO v oblasti celoživotného vzdelávania, stanovisko EBLIDA k tejto problematike,
- smernica EÚ o ochrane autorských práv,
- vytváranie knižničných konzorcií,
- projekt CELIP – Central and Eastern European Licencing Information Platform (podpora informovanosti o licenčnej politike v krajinách strednej a východnej Európy),
- digitálne dokumenty a autorské práva,
- dištančné vzdelávanie pre knihovníkov.

Členskú základňu EBLIDA tvorí 39 riadnych a 121 asociovaných členov. Riadnymi členmi môžu byť profesijné organizácie a združenia, ktoré na národnej úrovni reprezentujú zájmy knižničných a informačných inštitúcií v členských štátoch EÚ. Organizácie podobného zamerania v štátoch, ktoré nie sú členmi EÚ, iné asociácie, inštitúcie a knižnice môžu mať štatút asociovaného člena. EBLIDA sa vo svojej činnosti orientuje najmä na problematiku budovania informačnej spoločnosti v Európe, kultúru, vzdelávanie, autorské právo, licenčnú politiku a spoluprácu so strednou a východnou Európou. Hlavné ciele sú:

- obhajovať záujmy knižničnej a informačnej profesie na európskej úrovni,
- poskytovať aktuálne informácie o vývoji a iniciatíve v rámci EÚ,
- posilňovať kooperáciu medzi členmi.

V správe o činnosti odznelo niekoľko zaujímavých a inšpiratívnych informácií najmä v súvislosti s lobovaním za záujmy knižníc a informačných pracovísk. Aktivity sú späté prevažne s legislatívnymi krokmi EÚ zameranými na:

- prijatie smernice o elektronickom podpise (január 2000),
- prijatie smernice o elektronickom obchode – e-commerce (máj 2000),
- prijatie smernice o dvojitom využití regulácie tovarov a technológií (jún 2000),
- pripravované prijatie smernice o autorskom práve (máj 2001).

Podrobne sa popisovali jednotlivé aktivity a kroky, ktoré sa v rámci lobovania podnikli (tlačové konferencie, vystúpenia v televízii, stretnutia s členmi Európskeho parlamentu atď.). V rámci diskusií o autorských právach nadviazala EBLIDA aj kontakty s organizáciami zastupujúcimi záujmy držiteľov autorských práv.

EBLIDA sa intenzívne zaoberala problematikou úlohy knižníc v celoživotnom vzdelávaní.

Európska komisia pripravila memorandum o celoživotnom vzdelávaní a v súčasnosti prebieha diskusia o ňom. Konštatovalo sa, že toto memorandum úplne prehliada kľúčové funkcie knižníc, pretože knižnice sú v ňom postavené na tú istú úroveň ako nákupné centrá a autobusové stanice. Je zaujímavé, že problémy obhájit si adekvátne miesto v spoločnosti netrápia iba knižnice na Slovensku, ale platí to o Európe ako takej. Riešilo sa aj to, že sa zabúda na skutočnosť, že knižnice nie sú len servisným miestom, ale vystupujú ako aktívni partneri v procese celoživotného vzdelávania a ponúkajú prístup, profesionálnu pomoc a tréningy v oblasti globálnych zdrojov. V tejto súvislosti sa schválil materiál, na základe ktorého bude EBLIDA presadzovať zmenu pripravovaného memoranda tak, aby bolo adekvátne zohľadnené postavenie knižníc a informačných pracovísk v celoživotnom vzdelávaní.

V orientačnom pláne činnosti na obdobie 2001 – 2002 sa uvádza, že EBLIDA chce naďalej byť hlasom knižničných, archívnych a informačných profesií v Európe a že sa chce orientovať najmä na:

- autorské práva a otázky s tým súvisiace,
- smernicu EÚ o autorskom práve v informačnej spoločnosti (monitorovať a informovať o implementácii smernice),

- sledovanie zmien v smerniciach EÚ o ochrane databáz, reprezentovanie názorov knihovníkov v súvislosti s plánovanými zmenami,
- reprezentovanie potrieb knižníc vo vzťahu k WIPO (World Intellectual Property Organization) a WPPT (World Performances and Phonograms Treaty),
- ďalšie rokovania so zástupcami držiteľov autorských práv.

Ďalej sa chce orientovať najmä na otázky:

- DPH na elektronické produkty (harmonizácia DPH v rámci EÚ),
- úloha knižníc v celoživotnom vzdelávaní,
- rekonštrukcia knižníc v Kosove (podpora aktivít IFLA a FAIFE – Free Access to Information and Freedom of Expression – na obnovu týchto knižníc).

Bude pokračovať činnosť odbornej skupiny pre autorské práva, pracovnej skupiny pre spoluprácu s WTO (World Trade Organization), projekt CELIP a projekt PULMAN (zaoberajúci sa prípravami smerníc pre inováciu služieb verejných knižníc).

Stanovili sa úlohy v oblasti rozširovania členskej základne a získavania sponzorov.

Prerokoval a schválil sa Strategický plán EBLIDA, ktorý obsahuje analýzu silných a slabých miest, možností a rizík. Silné miesta sú v dobrej reputácii EBLIDA, v reálnej potrebe práce, ktorú vykonáva, a v jej flexibilitate.

Osobitne sa zdôraznila potreba aktívneho členstva v EBLIDA a potreba rozšírenia členskej základne na oblasť archívov.

Navrhli sa tiež možnosti, ako zefektívniť vydávanie periodických publikácií EBLIDA – Hot News, Update on EU Developments, Information Europe.

Celkový dojem z 9. konferencie je veľmi pozitívny. Bolo to neformálne pracovné stretnutie knihovníkov a informačných pracovníkov, oslobodené od prílišnej honosnosti a siahodlhých prejavov, kde sa prerokovali fakty a hľadali riešenia problémov. Konferencia ukázala silnú zainteresovanosť účastníkov z krajín EÚ a ich presvedčenie, že knižnice v zjednotenej Európe musia vystupovať ako celok a spoločne čeliť vzniknutým situáciám.

Mgr. Beáta Bellérová, Slovenská poľnohospodárska knižnica v Nitre

7. ročník konferencie o profesionálnych informačných zdrojoch INFORUM, Praha 29. – 31. mája 2001

Hlavné heslo tohtoročnej konferencie Inforum znelo: „Médiá sa menia, informácie zostávajú“. Organizátorom sa v tejto jednoduchej vete podarilo vystihnúť podstatu problému. Hlavným motívom konferencie bol nepretržitý vývoj v komunikácii informácií a prístupoch k informačným zdrojom. Hoci organizátori boli tí istí a ani priestory sa nezmenili,

Inforum bolo o zmene. O tej zmene, ktorá sa v knižničnej a informačnej profesii udiala za jeden rok od konferencie predchádzajúcej. Prvý pohľad na vystavujúce firmy veľa nového nesľuboval. S menami firmami ako Bell and Howell, EIU, OVID, Rowecom, R+R, LANius, Cosmotron Systems a samozrejme AiP sme sa vo vystavovateľských stánkoch Infora mohli stretnúť aj v minulosti. Až podrobnejšie zoznámenie sa s ich ponukou ukázalo, že ponúkajú veľa nových produktov. Platí to rovnako o dodávateľoch knižnično-informačných systémov aj o producentoch elektronických dokumentov.

Organizátormi podujatia boli Albertina icome Praha a Vysoká škola ekonomická v Prahe. V organizačnom výbore konferencie sa ocitli zástupcovia Národnej knihovny, SKIP-u, Ústavu informačných štúdií a knihovníctví FF UK v Prahe a viacerých ďalších knižničných a informačných pracovísk a pripravili program, ktorému možno vytknúť azda iba to, že bol príliš bohatý a niekedy bolo ťažké rozhodnúť sa. Sekcie boli venované mnohým okruhom.

Úvod patril profesii knižničného a informačného pracovníka. Väčšinou zahraniční prednášatelia (Veľká Británia a Dánsko) sa zaoberali otázkami národnej informačnej politiky a úlohami informačných profesionálov v nej. V sekcii Trendy a technológie zaujala prednáška o Ultra*Produktoch. S technológiou Ultra*Net sa pracuje vo viacerých slovenských a českých knižniciach a novinky o nej upútali pozornosť mnohých účastníkov. Sekcia informačné zdroje 2001 neposkytla iba jednoduchý prehľad možností o online prístupoch k plnotextovým dokumentom, bola najmä o manažmente informácií. Na Slovensku sú známe produkty spoločnosti SilverPlatter (najmä bibliografické databázy na CD). Spoločnosť predstavila ďalšie zmeny softvéru WebSPIRS, o. i. aj nové používateľské rozhranie, výrazne podporujúce vytváranie hybridných knižníc.

V poslednom období sa čoraz viac musíme zaoberať otázkami autorských práv (najmä v súvislosti s elektronickými dokumentmi) a licenčnou politikou rôznych dodávateľov (týmito otázkami sa zaoberala sekcia Informačná etika a legislatíva).

Sekcia, ktorá sa tešila mimoriadnemu záujmu najmä pre vysokú profesionalitu prezentácií, mala názov Informácie pre podnikovú sféru a Competitive Intelligence. Už takmer klasicky orientovaná sekcia Knižničné informačné systémy a automatizácie knižníc tiež priniesla množstvo nového. Potvrdila sa jednoznačná orientácia produktov na virtuálny priestor. Dúfajme len, že slovenské knižnice si budú môcť dovoliť kúpiť aspoň niektoré z nich. Softvér Rapid Library má výrazné zastúpenie v našich knižniciach a informácie o jeho novej verzii pre WWW rozhranie pod názvom Advanced Rapid Library mohlo byť pre mnohých inšpiráciou.

Mimoriadne aktuálnou témou na Slovensku a rovnako aj v Čechách je vstup do EÚ. Verejné knižnice majú svoje nezastupiteľné miesto pri poskytovaní informácií o problematike EÚ pre širokú verejnosť, preto táto téma zaujala mnohých kolegov. Otázky integrácie sa nás nemusia vždy týkať iba ako poskytovateľov informácií. Napr. prednáška Dr. Burgetovej o projekte DECIDoc sa zaoberala zavedením jednotnej európskej certifikácie pre pracovníkov informačných a dokumentačných služieb. Takáto certifikácia by mala podporiť možnosti uplatnenia informačných špecialistov v rozličných krajinách EÚ bez ohľadu na to, v ktorej krajine získali odborné vzdelanie.

Organizátori nemohli zabudnúť ani na otázky digitalizácie historických dokumentov, veď práve toto je jedným z predmetov ich obchodnej činnosti. Predstavili sa nové trendy v digitalizácii historických dokumentov a zaujímavé bolo tiež porovnanie archivácie tradičných a historických dokumentov.

Slovenská asociácia knižníc a Spolok slovenských knihovníkov finančne podporili účasť slovenských knihovníkov a informačných pracovníkov na tomto odbornom podujatí.

Mgr. Beáta Bellérová, Slovenská poľnohospodárska knižnica v Nitre

Jubilujúca ŠVK v Banskej Bystrici

Štátna vedecká knižnica ako pokračovateľka Mestskej knižnice v Banskej Bystrici toho roku oslávila 75 rokov svojho vzniku*.

Cesta jej formovania do dnešnej podoby bola neraz neľahká, no napriek tomu v súčasnosti kompetentne a zodpovedne zastáva miesto centra knižnično-informačných služieb, ako to vyplýva z požiadaviek už aj u nás sa etablujúcej informačnej spoločnosti: promptne reaguje na požiadavky čitateľov, používateľov (65 % študentov, 15 % akademických funkcionárov, pedagógov, vedeckých pracovníkov, 10 % podnikateľov, ekonómov, právnikov, úradníkov, 10 % dôchodcov), ktorí viac ako kedykoľvek predtým prichádzajú do knižnice s požiadavkou najaktuálnejších informačných zdrojov úzko profesijného odborného, ale i univerzálneho charakteru a zamerania.

Pri príležitosti 75. výročia vzniku knižnice sa konala v máji slávnostná akadémia s prezentáciou knihy *Knižnica na prahu 3. tisícročia*, medzinárodný seminár *Európsky rok jazykov* (pozri nasledujúci príspevok) a stretnutie *Osobností* venované prvému riaditeľovi knižnice a rozvoju knihovníctva v regióne.

Slovenská asociácia knižníc jubilujúcej Štátnej vedeckej knižnici žela veľa tvorivých síl pri budovaní modernej knižnično-informačnej inštitúcie a pri zabezpečovaní úloh, ktoré jej z toho vyplývajú.

* O jubileu ŠVK v Banskej Bystrici sa v čase konania osláv pisalo v dennej aj odbornej tlači, napr. v časopise Profit (8. 6. 2001, s. 22 – 23), IT/ib. Informačné technológie a knižnice (2/2001, s. 26 – 27) a i.

Cudzí jazyk v komunikácii

Jedným z podujatí Európskeho roku jazykov 2001 bol aj medzinárodný seminár Cudzí jazyk v komunikácii, ktorý pripravila Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici a

Goetheho inštitút. Tento seminár sa priradil k sérii podujatí v rámci osláv 75. výročia vzniku knižnice.

V univerzálnej študovni banskobystrickej ŠVK sa stretli (24. mája t. r.) pracovníci a zástupcovia nemeckých študovní zo Slovenska a Čiech, aby si tu vymenili poznatky a oboznámili sa s najnovšími trendmi v oblasti práce s nemeckou literatúrou a jej propagáciou. Úvodný referát do problematiky predniesla vedúca pracovníčka Goetheho inštitútu v Bratislave PhDr. Sylvia Kováčová, CSc., ktorého témou boli *Nové ciele a úlohy nemeckých študovní*. Účastníci seminára mali prvýkrát možnosť navzájom si vymeniť na pôde jednej zo študovní svoje doterajšie skúsenosti. B. Gajdošová ich zoznámila s využitím elektronických informačných médií v praxi banskobystrickej nemeckej študovne, V. Nagyová (ŠVK Košice) predstavila nemeckú študovňu ako zdroj informácií pre nemčinu ako cudzí jazyk. S veľkým záujmom si vypočuli prítomní vystúpenia kolegov z Čiech. V. Klásek (ŠVK Olomouc) priblížil vývoj a činnosť nemeckej študovne, ktorá vznikla roku 1992 ako prvá v Čechách. D. Zanášková z MZK v Brne sa zamerala na aspekty činnosti s nemeckými a rakúskymi informačnými prameňmi z hľadiska používateľského zázemia. Zvlášť pozorne si prítomní vypočuli vystúpenie Z. Kacerlovej (ŠVK Plzeň), ktorá oboznámila prítomných s najmladšou nemeckou študovňou z roku 1998, ktorá je súčasťou Európskeho domu v Plzni. Na konkrétnych príkladoch ukázala, že spoločná cesta (anglickej, francúzskej, nemeckej a rakúskej študovne – knižnice) sa osvedčila.

V ďalšej časti seminára odzneli prednášky na odborné jazykovedné témy: prof. Dr. Annela Rothkegel z Hannoveru hovorila na zaujímavú tému *Jazyk a médiá*, ktorý dokumentoval vzťah nových médií a informačných technológií pri práci s textom. Ďalším bol referát lektorky Katedry germanistiky Univerzity M. Bela Susanne Ehlers o využití internetu vo vyučovacom procese. Vďaka technickému zabezpečeniu seminára mohli všetci prednášatelia svoje vystúpenia zároveň konkrétne dokumentovať a sprejedať textom, grafom, obrazom či vyhľadávaním na internete.

Banskobystrický medzinárodný seminár, ktorý pokračoval nasledujúci deň na Univerzite M. Bela, poskytol účastníkom jedinečnú príležitosť, ako skĺbiť nové poznatky s výmenou skúseností.

PhDr. L. Čelková, ÚK SAV v Bratislave

Knižničná komunita na pôde Žilinskej univerzity

Seminár akademických knižníc

Národný seminár CELIP

Univerzitná knižnica Žilinskej univerzity v rámci osláv 40. výročia svojho vzniku usporiadala na pôde ŽU v spolupráci so Slovenskou asociáciou knižníc (SAK) v dňoch 18. – 19. júna 2001 dve odborné podujatia pod záštitou rektora ŽU prof. Milana Dadu.

Dňa 18. júna 2001 sa konal Seminár akademických knižníc SR, tradične organizovaný sekciou akademických knižníc v Žiline, tentokrát pod názvom *Informačné zabezpečenie vzdelávacieho, vedeckého a výskumného procesu v podmienkach akademických knižníc a stratégia rozvoja slovenského knihovníctva do roku 2006*.

Medzi účastníkmi seminára boli predstavitelia SNK s jej generálnym riaditeľom a súčasne predsedom Ústrednej knižničnej rady doc. PhDr. D. Katsuščákom, PhD., zástupcovia UK v Bratislave, CVTI SR v Bratislave a ďalší hostia.

Prítomných zástupcov jednotlivých akademických knižníc SR pozdravil prof. I. Čáp, prorektor ŽU, ktorý v príhovore zdôraznil význam dokonalého informačného zázemia v akademickom prostredí v kontexte súčasných trendov vyplývajúcich z rozvoja informačných technológií.

Rokovanie seminára viedla PhDr. Marta Sakalová, predsedníčka sekcie akademických knižníc (AK), ktorá vyhodnotila jej aktivity podľa uznesenia z posledného stretnutia z 20. júna 2000 v Žiline (pokračovať v organizovaní seminárov AK, realizovať dotazníkový prieskum využitia elektronických informačných zdrojov v akademických knižniciach, riešiť zjednotenie metodiky a odbornej terminológie štatistických formulárov – úlohy splnené).

Sekcia tiež pripomenovala Projekt elektronizácie ako súčasť rozvoja z hľadiska postavenia AK, ktoré v projekte neboli zahrnuté a Návrh nového vysokoškolského zákona, kde absentovali AK ako významná systémová zložka VŠ.

Hlavný prednášateľ prof. Ing. Š. Kimlička, PhD., vedúci Katedry knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty UK v Bratislave, poukázal na nutnosť budovania funkčného integrovaného a komunikačného systému univerzít, ktorý komplexne zahŕňa nasledujúce pod-systémy: veda, vzdelávanie, študenti, personálne zdroje, informačné technológie s akcentom na oblasť akademických knižníc a ich funkcií vrátane elektronického prostredia, sieťových integrovaných kooperačných systémov (napr. Projekt Pro Scientia).

Jedným zo základov stratégie rozvoja slovenského knihovníctva je Kodanská deklarácia z roku 1999, ktorá je východiskom pre knižnice do roku 2006. Pre akademické knižnice vyplývajú úlohy orientované na tvorbu a využívanie súborného katalógu a na realizáciu stratégie projektov. Vkladom akademických knižníc pri naplňaní zámerov Kodanskej deklarácie je ich transformácia na moderné knižnice budovaním sieťových kooperačných systémov.

Strategické úlohy knižníc:

- informatizácia a internetizácia,
- zabezpečenie informačných zdrojov,
- knižnično-informačné služby,
- záchrana knižničných fondov (využitím digitalizácie),
- ochrana a sprístupnenie knižničných fondov,
- vzdelávanie a rozvoj ľudských zdrojov,

- prevádzkové zabezpečenie,
- výstavba a rekonštrukcia budov knižníc,
- informačná výchova používateľov.

Externé informačné zdroje prezentoval Mgr. L. Svršek z AiB. Zhodnotil päťročné pôsobenie Albertina icode Bratislava a zdôraznil výhody konzorcionálneho získania externých informačných zdrojov ako jednej z najlepších možností z hľadiska finančného krytia (DATASTAR, Pro Quest, MEDLINE). Pro Quest zahŕňa aj bázu EÚ Know Europe. Konzorciá sa tvoria ako odborové, národné a nadnárodné. OVID sa spája so SilverPlatter, zjednotí sa prehľadávač, napr. pri MEDLINE, čím sa zabezpečí prepojenie bázy s plnými textmi. Všeobecným trendom sú plnotextové bázy, menej referenčné.

Mgr. P. Baťalík predstavil konzorcionálne možnosti získania elektronických produktov firmou Suweco (Elsevier, Springer Verlag, J. Willy and Sons, Academic Press), ktoré sú určené najmä pre akademické knižnice. Od 1. januára 2002 bude sprístupnené na internete *Zákaznícke centrum* s prehľadom objednávok, faktúr, reklamácií atď.

V diskusii PhDr. D. Kožuchová informovala o výsledkoch prieskumu v AK, ktorý pripravila Rada MŠ SR pre knižnice, o význame získavania medzirezortných finančných prostriedkov a ich vyčlenenia na viacročné obdobie, nakoľko bázy dát sú určené najmä pre vedu a výskum s dôrazom na konzorciá s jednou vedúcou knižnicou.

PhDr. D. Gondová upozornila na nevyhnutnosť konštituovania metodického (koordinačného) centra pre AK, ktoré v súčasnosti supluje Rada MŠ SR pre knižnice, informovala o získaných finančných prostriedkoch v sume 25 mil. Sk účelovo vyčlenených na licenciu báz Web of Science, JASON a EIFL Direct a o poznatkoch z rokovania Klubu dekanov v máji 2001.

Účastníci seminára v pracovnej časti využili pri riešení problémov týkajúcich sa zabezpečenia informačných zdrojov v akademických knižniciach prítomnosť Ing. D. Mrvovej, riaditeľky odboru informačných technológií MŠ SR, a RNDr. A. Pribišovej, tiež z MŠ SR so sekcie VŠ, tajomníčky Rady MŠ SR pre knižnice.

MŠ SR podľa Ing. D. Mrvovej zohľadnilo podklady získané z AK, na rok 2001 bolo vyčlenených 400 mil. Sk na podporu IT, z toho 25 mil. Sk na podporu informačných zdrojov. V rámci IT vyčlenené prostriedky sú určené na zrýchlenie infraštruktúry SANET, budovanie metropolitných sietí a na informatizáciu univerzít. Aktivity sa odvíjajú z „Politiky informatizácie spoločnosti v podmienkach SR“, akademické knižnice sa chápu v širšom kontexte, ich úloha je nezastupiteľná aj v rámci verejného prístupu k informáciám.

Ing. D. Mrvová predniesla návrhy:

- a) týkajúce sa zastúpenia AK na rokovaniach Konferencie rektorov pri presadzovaní ich objektívnych záujmov a požiadaviek,
- b) stanovenia kompetencií v rámci koordinácie knižníc.

RNDr. A. Pribišová sa venovala otázkam súvisiacim s kontinuálnym finančným zabezpe-

čením AK, podporila ich zastúpenie v Konferencii rektorov a v riadiacich orgánoch jednotlivých univerzít.

Prijaté závery:

- koordinovať práce súvisiace s bázami dát Radou MŠ SR pre knižnice, riaditeľkou ÚK SAV a SNK takto:
 - Web of Science – PhDr. D. Gondová, PhDr. D. Kožuchová, PhDr. M. Horváthová,
 - JASON – UK TU Košice – Ing. M. Tetřevová,
 - EIFL – SNK Martin – doc. D. Katuščák a Ing. L. Kosková, M. Kollárová – NOS OSF Bratislava (do oficiálneho prevzatia projektu SNK),
- uskutočniť rokovania na úrovni MŠ s MK týkajúce sa spolupráce v oblasti knižníc,
- Slovenskej asociácii knižníc a sekcii AK doriešiť otázky koordinácie práce tak, aby sa táto nezakladala len na báze dobrovoľnosti, ale bola sprofesionalizovaná,
- zabezpečiť zlepšenie vzájomnej informovanosti o činnosti akademických knižníc vo vzťahu k riadiacim orgánom školy.

Národný seminár CELIP s medzinárodnou účasťou – *Prístup k elektronickým zdrojom* – sa konal na druhý deň, 19. júna 2001.

Odborným garantom seminára bol PhDr. J. Šušol, PhD., z Katedry knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty UK Bratislava.

Projekt CELIP (Central and Eastern European Licensing Information Platform) predstavuje spoločný projekt celoeurópskej knižničnej organizácie EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) a knižničných asociácií krajín strednej a východnej Európy – Bulharsko, Česká republika, Estónsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko. Projekt trvá od 1. novembra 2000 do 31. januára 2002. Financuje ho Európska komisia a realizuje EBLIDA ako koordinátor; a vedúcou projektu je Tuula Haavisto. Je nástupcom projektu CECUP (Central and Eastern Copyright User Platform), ktorý sa zameriaval najmä na otázky copyrightu.

Cieľom žilinského seminára bola problematika:

- autorských práv v elektronickom prostredí,
- licenčný prístup knižníc k elektronickým informačným zdrojom,
- vytváranie konzorcií,
- smernica EÚ o autorskom zákone,
- legislatívne prostredie v podmienkach SR.

V súvislosti s poskytovaním elektronických služieb dochádza k zmene prístupu k informáciám a ich nakupovaniu. Knižnice **kupujú prístup k elektronickým a webovým informačným zdrojom**, čo vyžaduje zvýšiť právne povedomie knihovníkov. Knižnice sa musia vedieť orientovať ako nadobúdatelia licencií v zmluvách a v zmluvnom práve. Nadobúdateľom licencií sú väčšinou vedecké a odborné knižnice a tieto z hľadiska dosiahnutia

výhodnejších zmluvných podmienok sa spájajú a sú snahy o vytváranie konzorcií. Pre lepšiu informovanosť sú v súvislosti s udeľovaním licenčných zásad uvedené na internete stanoviská, napr. EBLIDA, CECUP a iných knižničných asociácií. V štátoch strednej a východnej Európy je situácia v oblasti licencií odlišná a stupeň konzorcionálnej úrovne rozdielny. Je potrebné venovať sa problematike terminológie a špecifickým zásadám uzatvárania licencií s ohľadom na konkrétne skúsenosti s legislatívou z rôznych štátov. Uvedené otázky podrobne analyzovala hlavná prednášateľka T. Haavisto z Fínska.

Autorským zákonom a jeho aplikáciou v podmienkach elektronického prostredia v SR sa zaoberala JUDr. A. Moravčíková z Právnickej fakulty UK Bratislava. Pri elektronických dokumentoch je dôležitá otázka autorských práv a ochrany duševného vlastníctva, kam patrí aj právo prístupu k bázam dát. Samotná novela autorského zákona č. 234/2000 Zb. z. obsahuje špecifickú ochranu databáz. Ochranou osobných údajov v informačných systémoch sa zaoberá zákon č. 52/1998 Zb. z. Direktívy na ochranu databáz zahŕňajú ochranu počítačových programov, prenájom a vypožičiavanie, ako aj harmonizáciu dĺžky trvania ochrany duševného vlastníctva (70 rokov). Legislatíva v podmienkach SR vychádza z medzinárodných dokumentov a dohovorov (Bernský dohovor, Dohovor WIPO a TRIPS a dokumenty EÚ).

Konkrétne skúsenosti a poznatky z konzorcionálneho projektu IDEAL, ktorý umožňuje licenčný prístup do plných textov periodík vydavateľstva Academic Press, hodnotila PhDr. M. Horváthová z hľadiska využitia elektronických zdrojov a vzťahu vydavateľ a knižnica. Konzorcium má lepšie možnosti prístupu a vyjednávania.

Zaujímavým prípadom je projekt EIFL Direct (EBSCO), o ktorom informovala Ing. Ľ. Kosková z OSF Bratislava. V EIFL Direct je združených 39 štátov a je predstaviteľom najväčšieho knižničného konzorcia na svete. Knižniciam umožňuje prístup k viac ako 5 000 plnotextovým elektronickým periodikám z oblasti humanitných, sociálnych vied a medicíny. Prístup sa rozšíri do konca roka 2001 o technické disciplíny.

Podrobnejšie sa k otázkam licencií a konzorcií vyjadrili jednotliví účastníci seminára v diskusii, z ktorej vyplynula požiadavka, resp. potreba hľadať možnosti nadrezortného získavania finančných prostriedkov na elektronický prístup k informačným zdrojom v koordinácii SAK a SNK.

PhDr. Marta Sakalová, riaditeľka UK ŽU

Meniace sa úlohy a nástroje a rola i budúcnosť špecializovaných knihovníkov vo vedeckých knižniciach (Univerzitná knižnica v Oldenburgu, Nemecko)

R. Soecknick-Scholz

Moja úvodná otázka znie trochu provokačne: „Budeme skamenelinou budúcnosti?“

My knihovníci – vychovaní v minulosti v tradičných knižniciach, odrazu konfrontovaní s meniacou sa vedeckou realitou, s novšími a rýchlejšími spôsobmi publikovania, zaplavení množstvom informácií, s ktorými nevieme, čo si počať, ako s nimi nakladať a uchovávať ich – si kladieme otázku: „Potrebuje nás akademické spoločenstvo?“

V tejto chvíli nemožno dať jasnú odpoveď, ale som toho názoru, že všetci sme nútení po novom zdefinovať staré pojmy. Čo to značí byť špecializovaným knihovníkom? Akú má mať odbornú prípravu a vzdelanie – diplom magistra, osvedčenie o ukončení špecializovaných kurzov či azda diplom strednej knihovnickej školy? V akej knižnici má pracovať – univerzitnej či vedeckej? Aký má mať okruh povinností – zhromažďovať, klasifikovať zbierky či poskytovať vedecké informácie?

Špecializovaný knihovník, o akom zvyčajne hovoríme a akým som aj ja, je zodpovedný za kvalitu a veľkosť špeciálnej zbierky, ktorá mu je zverená a ktorá je určená pre pracovníkov a študentov biológie, geografie, matematiky či fyziky. Zvyčajne má diplom z oblasti, ktorou sa zaoberá knižnica, zavŕšenej skúškou strednej knihovnickej školy a dodatočnou špeciálnou dvojročnou prácou vo vedeckej knižnici.

Takto vybavený knihovník môže pracovať nielen v univerzitných knižniciach, ale aj iných vedeckých, napr. v Inštitúte Maxa-Plancka či vo Frankfurter Institutes, ako aj v podnikových knižniciach (napr. v chemickom priemysle).

Klasickou úlohou knižnice je zhromažďovať a poskytovať tradičné tlačené informácie, t. j. príručky, špeciálne dokumenty a časopisy pre všetkých členov akademického spoločenstva. Špecializovaní knihovníci, ktorí sú zodpovední za obsluhu jednotlivých oddelení, musia nájsť literatúru, ktorá je pre nich podstatná, kúpiť ju, klasifikovať a sprístupniť ju.

Tradičné nástroje a úlohy

Na úvod by som chcel hovoriť o tých klasických úlohách, ktoré vykonávame, vychádzajúc v ústrety škole. Predovšetkým musíme mať jasno v tom, aké výskumy sa robia v školách a aké smery sa rozvíjajú.

Musíme stále prezerat' a sledovať literatúru, ktorá sa v danej oblasti na svete objavuje.

Musíme sa orientovať v tom, aké špeciálne informácie potrebujú vedci, napr. v oblasti biologických vied, alebo o ktoré vedné odvetvie sa biológ zaujíma. Či potrebuje informácie všeobecné alebo detailné. Také poznanie nám umožní rozhodnúť, čo máme kúpiť do konkrétnej zbierky, aby sme vyšli v ústrety čitateľom, či stále túto zbierku rozvíjať. Okrem toho našou tradičnou činnosťou je zhromažďovanie, formálne spracúvanie a tematické zoradovanie kníh či časopisov.

Akým spôsobom získavame informácie o vydavateľských novinkách objavujúcich sa na trhu? Neustále prezeráme bibliografie z našej oblasti, katalógy vydavateľstiev a inzerciu; katalógy špecializovaných knižníc; prehľady recenzií a komentárov vedeckých kníh. Po prezretí týchto informačných zdrojov sa musíme rozhodnúť, ktoré knihy sa majú dostať do našej zbierky, berúc do úvahy záujmový profil našich vedcov, alebo aké disciplíny sa preberajú na školách.

Nie všetci študenti vedia, čo chcú, keď prichádzajú do knižnice, preto knihovník často musí čitateľom uľahčiť nájdenie materiálu na danú tému. Z toho dôvodu našou hlavnou tradičnou úlohou je tematické zaradenie či klasifikácia kníh tak, aby boli ľahko dostupné. V našej knižnici to robíme niekoľkými spôsobmi:

- používame numerickú klasifikáciu (Dewey Decimal Classification a BK=Basic Classification of PICA – GBV – Central Catalogue);
- kodifikované kľúčové slová (SWD=SchlagwortNormDatei - využívané nemeckými knižnicami na popisovanie kníh, ktoré klasifikovala Die Deutsche Bibliothek);
- máme tiež vlastnú systematickú klasifikáciu (Olden – Bremen), ktorú využívame na tvorbu znaku miesta a usporiadanie zbierky pri voľnom prístupe k regálom. Našou povinnosťou je tiež informovať čitateľov o prírastkoch, čo robíme raz alebo dvakrát mesačne prostredníctvom bulletinu prírastkov v danej oblasti.

Veda sa veľmi rozvíja, objavujú sa v nej nové odvetvia a čoraz ťažšie je priebežne sledovať jej rozvoj a orientovať sa v čoraz detailnejších problémoch. Usilujeme sa však sledovať trendy, ako sa tomu populárne hovorí, „držať ruku na pulze“, aby naši čitatelia našli všetko, čo potrebujú.

Ako to môžeme robiť zoči-voči narastajúcemu počtu publikácií a objavujúcich sa stále nových oblastí vedy? Musíme si položiť otázku, či to sme vo všeobecnosti schopní robiť? Či naďalej môžeme pomáhať a radiť vedcom pri výbere patričnej publikácie či hľadaní odborných informácií?

Nikto nemôže prečítať všetky články, ktoré máme vo svojej zbierke z danej oblasti, ale môžeme čítať recenzie a diskusie z najvýznamnejších časopisov, napr. Science Nature, Scientific American, New Scientist, Die Naturwissenschaften, Bild der Wissenschaft a pod. V týchto časopisoch sa objavujú nové vedné trendy, nové myšlienky a taktiež sú v nich publikované recenzie kníh, ktoré nám môžu pomôcť pri rozhodovaní o nákupe danej položky. Porovnateľný význam môžu mať špeciálne vydavateľské série obsahujúce recenzie a komentáre vedeckých prác, napr. Annual Reviews in... (prehľady vedeckej práce).

Musíme nájsť rovnováhu pri zhromažďovaní vedeckej literatúry alebo príručiek a vysokoškolských skrípt potrebných na vzdelávanie, ako sú:

- vedecké materiály pre špeciálny výskum a všeobecnejšie pre vzdelávací proces;
- bibliografické a abstraktové zdroje informácií odzrkadľujúce celkový stav vedy.

Kde možno nájsť čerstvé informácie z danej oblasti? Samozrejme, že je nutné sledovať oznamy vydavateľov a vykonávať presnú selekciu materiálu pre potreby akademického spoločenstva a knižnic.

Nesmieme zabúdať na tradične známe a mnoho rokov významné publikácie a informačné zdroje, ako sú Biological či Chemical Abstracts, Index Medicus/Experta Medica, Science Citation Index, ako aj menej známe: Entomological Abstracts, Zoological Records a iné zvyčajne vydávané formy tučných dielov zaberajúcich kilometre políc alebo publikovaných v elektronickej verzii.

Inou dôležitou úlohou špecializovaného knihovníka je priučenie čitateľa metódam prehľadávania informačných zdrojov. S týmto cieľom pravidelne pripravujeme pre našich čitateľov školenia.

Častá mienka a presvedčenie, že knihovník musí vedieť všetko, je mylné. Celkom určite nemusí, ale musí vedieť, ako a kde hľadať to, o čom nevie.

A pretože spôsoby vyhľadávania sú veľmi dôležité, prejdeme k vyhľadávacím nástrojom.

Meniace sa nástroje

Podľa mňa všetky tie spôsoby vyhľadávania informácií, ktoré som spomínal, sa v budúcnosti nezmenia, ale čo s nástrojmi? Denne pozorujeme vôkol seba zmeny, ale podľa mňa nástroje sa nezmenia, iba ich podoba.

Všetko to, čo dnes využívame, budeme využívať aj v budúcnosti, avšak v novej elektronickej verzii:

- a) budeme môcť nájsť všetky služby bežné na WWW: bibliografické i abstraktové už spomínané bázy dát, a to biologické, chemické, medicínske a všetky ostatné;
- b) indexy, ako už spomínaný SCI (Science Citation Index), ktorého tlačaná verzia nám pridávala veľa práce a elektronická je rýchla a jednoduchá v obsluhu;
- c) bibliografie obsahu časopisov produkovaných ISI – Current Contents, Reference Update či Web-of-Science;
- d) plnotextové bázy dát, dostupné online, sprístupňované vedeckými vydavateľstvami.

V budúcnosti budeme taktiež objednávať bulletiny vedeckých organizácií, ktoré budú opisovať nové trendy, prinášať eseje, skice o ľuďoch, recenzie a iné informácie, ako prináša napr. The BioMedNet.

Budeme môcť objednať špeciálne služby u vydavateľov, spojené so zasielaním objednávateľom e-mailov:

- s obsahom vybraných časopisov – týždeň pred ich objavením sa na trhu;
- so zoznamom noviniek na danú tému (porovnaj službu Springeru „News for Libraries“);
- so zoznamom kníh z veľkých internetových knižníc, ako je Amazon.com, z oblasti nami vybranej a objednanej, napr. literatúry, exaktných vied či histórie;
- dokonca z malých krajín (ako napr. Írsko) budú pre nás internetové kníhkupectvá pripravovať špeciálnu službu, akú som objednal napr. ja v Kenny's Bookstore v Gaway. Toto kníhkupectvo mi posiela krátke opisy kníh popri zvyčajných bibliografických informáciách.

Tu sú viaceré príklady zachytávajúce nové trendy:

1. Springer – Online First (sieťová služba – druh archívu „preprintov“)

- články z časopisov sú dostupné online mesiac po prijatí do tlače;
- dátum publikácie je tým dátumom, v ktorom sa článok objavil online;
- články sú plne vylepšené a obsahujú špeciálne číslo identifikácie DOI (Digital Object Identifier);
- dokument v tradičnej verzii je obohatenou kópiou.

2. Springer – LINK Alert – bezplatná okamžitá služba informovania cestou e-mailu o objednávaných časopisoch objavujúcich sa online.

Naša realita je taká, že budeme musieť čoraz väčšmi poskytovať čitateľom informácie o takých službách online. A hoci teraz za to musíme dodatočne platiť, tak v budúcnosti, keď budú len elektronické verzie, služby tohto druhu sa stanú druhom univerzálnych „archívov preprintov“ – čistých digitálnych dokumentov. Naším terajším záujmom musí byť zhromažďovanie informácií o rôznych archívoch a upovedomovanie o nich našich čitateľov.

Už teraz je veľa vedeckých publikácií dostupných len v elektronickej verzii a prvá elektronická kniha sa má teraz na trhu objaviť, ale nie sme toho názoru, že by sme ich mali zhromažďovať v knižniciach.

Iná zmena, ktorá nás čaká, je objavenie sa publikácií tlačených len pre konkrétnu potrebu – Print-on-Demand – vzhľadom na šetrenie papierom. Dnes dokonca všetky tlačené dizertačné práce dostávajú aj verziu digitálnu.

Musíme tiež zabezpečiť prístup do plnotextových báz dát, archívov serverov alebo špeciálnych systémov poskytovania dokumentov, ktoré budú zakrátko plniť úlohu distribútorov časopisov (ako teraz EBSCO). Týka sa to báz dát na CD, multimediálnych a iných. Materiály tohto typu onedlho budú plniť hlavnú úlohu vo výchove na všetkých úrovniach výučby.

Zmeny vo vykonávaní tradičných úloh

Pokúsil som sa v tomto článku ukázať, že práca knihovníka sa nezmenila, pretože naďalej musíme:

- vyhľadávať informácie;
- zhromažďovať informácie vo všetkých možných verziách;
- klasifikovať dokumenty a poskytovať ich odberateľom;
- informovať čitateľov o možnostiach nových nástrojov.

Budúcnosť špecializovaného knihovníka

Kladiem si viaceré otázky. Má význam, aby sa knihovník špecializoval? Má poznať jednu alebo viacero vedných disciplín? Bude to vôbec možné, keď sa veda rozvíja takým tempom (vnútorne sa člení) alebo keď sa objavuje tak veľa interdisciplinárnych výskumov?

Samozrejme, existuje taká vízia, že špecializovaný knihovník je pomocníkom a poradcom vedca, úzko s ním spolupracuje a poskytuje mu bežne potrebnú literatúru alebo nové metódy vyhľadávania informácií, ako aj údaje o možnosti publikovať v nových médiách. Ale tendencia šetriť systemizovanými miestami v knižniciach nepraje tejto vízii. Fakty sú také, že knihovníci obsluhujú viaceré vedné disciplíny (biológiu, geografiu, geológiu, morské hospodárstvo, priestorové plánovanie), nehádajac na to, že nie sú pripravení. Ich vedomosti sa rozširujú vďaka mnohostrannosti, ale sú plytšie.

Stane sa knihovník poskytovateľom faktografických informácií, konkrétnych, napr. o chemických substanciiach, či iba špecialistom na bibliografické informácie? Vyspecializuje sa na poradcu v publikovaní na nových médiách a ich využívaní na vedecké a didaktické ciele? A bude sa môcť zúčastňovať na spoluvytváraní učebných metód? Bude sa zapájať do procesu rozvoja distribúcie nových médií a zariadení?

Na meniacom sa trhu distribúcie poznatkov vydavateľa sa sústreďujú na budovanie veľkých monopolov. Ceny a licenčné poplatky stále rastú a naše peňažné zásoby sa stále znižujú. Nútení sme redukovať inštitucionálne a individuálne výdavky, vytvárať konzorciá s používateľmi tých istých databáz či služieb atď.

Taktiež musíme knihovníkov stále doškoľovať, koncentrujúc sa na nové médiá, avšak nezabúdajúc na tradičné metódy práce, aby sa zachovali naše knižnice ako „živý“ zdroj informácií. A ak budeme držať krok so zmenami v prostredí vedy a informácií alebo vyvíjať sa zároveň s nimi, tak neskončíme ako skamenelina, o tom som presvedčený.

Výtah z poľského originálu Zmieniające się zadania i narzędzia a rola i przyszłość bibliotekarzy dziedzinowych w bibliotekach naukowych (Elektroniczny biuletyn EBIB, Informacyjny Bibliotekarz, 10/2000 (18), 7. s., <http://www.oss.wroc.pl/biuletyn>) spracovala PhDr. L. Fordínalová.

Projekty

Nové knižné hospodárstvo – budovanie informačnej spoločnosti

Ingo-Erik M. Schmidt-Braul – Maria Mölstad

I. Prispôsobenie knižného sektora požiadavkám nových médií

Od nástupu informačnej spoločnosti, založenej na nových a ustavične sa meniacich technológiách, sa ponúkajú providerom nové možnosti. Vývoj zvýšil dopyt po vysoko-kvalitnom obsahu a nových zručnostiach a schopnostiach knižničnej a informačnej komunity.

Projekt nové knižné hospodárstvo – BIS (budovanie informačnej spoločnosti) – prihliada na tieto dôležité a zásadné vývojové zmeny a bude predstavený v nasledujúcich článkoch z Information Europe.

♦ Štúdiá o tom, čo očakávajú knižniční profesionáli od nových technológií

Štúdiá vypracovaná v rámci projektu BIS knižného hospodárstva v Nemecku vo svojich záveroch uvádza, že tlačové a nové médiá sa budú zblížovať a obsah elektronických médií bude rýchlo zvyšovať dôležitosť náučných informácií, elektronické médiá budú v priebehu piatich rokov plne akceptované a budú mať rozhodujúci vplyv na vzdelávanie a výcvikové metódy.

Cieľom štúdie bolo prognózovať vplyv digitálnych médií a digitalizovaných pracovných procesov na oblasť tradičných tlačených médií.

V štúdii sa analyzoval vývoj v knižnom sektore v určenom časovom období. Do práce na štúdii, ktorá sa zameriava skôr na kvalitatívne než na kvantitatívne aspekty, sa zapojilo vyše 50 vybraných priamych účastníkov z knižničnej, vydavateľskej a kníhkupeckej oblasti.

Hlavným cieľom štúdie bolo skúmať tieto otázky:

- Je knižničný sektor pripravený na rôzne náročné výzvy nových mediálnych technológií?
- Akú rolu budú hrať tlačené médiá v budúcnosti a aká bude rola nových médií?
- Ako a akým smerom sa rozšíria podmienky pre zamestnancov v meniacej sa mediálnej ekonomike?
- Ako sa budú meniť a rozvíjať profesijné profily a aké budú požiadavky na zručnosť?

- Ako budú aktéri knižného a informačného sektora zodpovedať novým náročným úlohám?

Ukázalo sa, že knižniční profesionáli očakávali nárast používania nových médií a elektronických výrobných metód.

Elektronické médiá sa stanú hlavnými médiami a dôležitosť e-obchodu bude rapídne narastať. Tlač na požiadanie sa stane veľmi dôležitým výrobným procesom ovplyvňujúcim strategické rozhodovanie v každej spoločnosti.

Príprave tejto štúdie predchádzali viaceré projekty k problematike novej knižnej ekonomiky – prispôsobenia knižného sektora požiadavkám informačnej spoločnosti.

Podľa nich primárnym cieľom nového knižného hospodárstva – BIS je rozvinúť stratégie na posilnenie konkurencieschopnosti najmä malých a stredných podnikov so zameraním sa na ľudské zdroje a rekvalifikáciu.

Prostredníctvom všetkých projektov NBE boli profesionáli z knižnej oblasti – knihovníci, vydavatelia a predajcovia kníh – podporovaní pri prispôbovaní sa novým požiadavkám informačnej spoločnosti. Navyše sa medzi aktérmi knižného sektora realizoval výskum vývoja elektronickej publikačnej činnosti a používania nových médií.

Nové knižné hospodárstvo znamená:

- Nastavenie knižného sektora na budúci trh interaktívneho prenosu know-how.
- Vypracovanie kľúčových a inovačných koncepcií pre kvalifikáciu online profesionálov a ďalšie vzdelávanie.
- Rozvíjanie nových pracovných profilov a oblastí činnosti pre informačných profesionálov a pracovníkov s poznatkami (knowledge workers).

Na I. medzinárodnom sympóziu NBE-BIS v Štrasburgu 3. až 4. februára 2000 boli prezentované a prediskutované závery všetkých ôsmich projektov NBE-BIS vrátane praktických opatrení podporujúcich adekvátne použitie technológií nových médií.

♦ *Nové informačné technológie a rozvoj práce: výskum spoločnosti a zamestnania*

Ďalšou výskumnou činnosťou zrealizovanou v rámci projektu NBE-BIS, prezentovanou na sympóziu v Štrasburgu, bol prieskum Nemeckého knižničného inštitútu *Informačná spoločnosť a zamestnanie*, ktorého autori sa pokúšajú predpovedať vývoj nových zamestnaní (pracovných miest) a nájsť odpovede na také dôležité otázky ako napr.: „Môže byť bilancia medzi vznikajúcimi pracovnými miestami a tými, ktoré v budúcnosti zaniknú, pozitívna?“ „Aké šance majú tí, ktorí stratia prácu, pri získavaní nových miest?“ Autori usudzujú, že ľahko možno prísť o zamestnanie v obchode s knihami, a na druhej strane nedôjde k podstatnému nárastu pracovných miest (s výnimkou nových foriem služieb zameraných na zákazníka). Je požiadavka vytvárať služby s pridanou hodnotou pre používateľa, pretože jednoduchá reprodukcia súčasných publikácií na sieť už nepostačuje. A spokojnosť používateľa už bude závisieť len od kvality poskytovaných informácií.

Preto sú absolútne potrební zamestnanci schopní orientovať sa v digitálnych zdrojoch ale musia mať odlišné zručnosti oproti tým, ktorí sú súčasťou tradičného pracovného toku pri tlačенých produktoch. Žiaduci sú pracovníci dychtívi a ochotní učiť sa a preorientovať sa na nové oblasti činnosti. Pripravenosť na celoživotné vzdelávanie sa stáva jedným z najdôležitejších kritérií.

V oblasti predaja kníh účinky nových médií a internetu vážne ohrozujú postavenie kníhkupectva na novom online trhu. Zvyšujúca sa dôležitosť e-obchodu posilní online obchod s knihami v porovnaní so stabilným knižným obchodom a tento vývoj možno vyrovnáť iba sústredením sa na individuálne naprojektované služby.

Predpokladá sa, že knižnice budú schopné reagovať na potrebu konať a dokonca lepšie ako predtým budú smerovať k elektronickému obsahu, lebo náklady na elektronické vyhľadávanie, dodávku či objednávanie sú nižšie ako tradičné objednávanie.

Prispôsobovanie sa požiadavkám informačnej spoločnosti vedie k urgentnej potrebe ďalších kvalifikácií. Sú potrebné opatrenia na školenie, aby bolo zabezpečené, že schopní používatelia sa nestretnú s nekompetentnými expertmi.

II. Ste rekvifikovní? Potreba nových spôsobilostí a kvalifikácií v informačnom sektore

Trh práce sa v posledných rokoch v dôsledku nových informačných a komunikačných technológií, ktoré ho tvrdo prevalcovali, zmenil.

V súčasnosti všetky organizácie a spoločnosti volajú po webmastroch, screen dizajnéroch, programátoroch, online redaktoroch, multimediálnych manažéroch atď. Zoznam je nekonečný, veľa hovorí o dynamike tohto sektora a jeho schopnosti prispôbovať sa zmenám. V posledných rokoch bol technický rozvoj taký rapidný, že pracovná sila teraz mešká za technikou.

Aké sú nové spôsobilosti, zručnosti a kvalifikácie potrebné v knihovníckom a kultúrnom sektore a aké sú faktory, ktoré menia tradičnú prácu?

♦ Otázka nových spôsobilostí

Je dôležité definovať požadované schopnosti a zručnosti a podporovať rozvoj prijateľných riešení. Informačný sektor vo všeobecnosti patrí medzi vysokokompetentné oblasti, ale konvergencia medzi médiami a požiadavkou na mnohorakú mediálnu distribúciu vytvára potrebu rozširovať schopnosti každého individuálne. Navyše rýchlosť technologických zmien vyžaduje nepretržitú aktualizáciu poznatkov a schopnosť konať. Okrem toho sa objavujú nové makrospôsobilosti, napr. pre mnohojazyčnosť v informačných technológiách a metadátové systémy.

Najnovší vývoj na mediálnom trhu ukazuje, že existujú obrovské možnosti a výhody pre rozvoj realizovateľných produktov a služieb. Zavedenie nových mediálnych produktov,

ako napr. CD-ROM či internet, vedie k obrovskému rastu trhu. Nové príležitosti a služby sa môžu vytvárať pre tých, ktorí chápu implikáciu digitálneho mediálneho prostredia a ktorí sú schopní vyvíjať nové zaujímavé služby a produkty.

Nové technológie uľahčili kreovanie a distribúciu obsahu, z čoho vyplýva, že tradiční aktéri, ako sú vydavateľstvá, knižnice, kníhkupectvá, čelia konkurencii nových hráčov, ktorí sa v oblasti informácií špecializujú. Tradiční provideri a dodávatelia si potrebujú rozvíjať schopnosti požadované novým mediálnym trhom a chopiť sa výhod nových technológií, potrebujú skombinovať tieto schopnosti so svojimi tradičnými skúsenosťami a vedomosťami. Len tak budú úspešní na novom informačnom trhu a pritiahnú používateľov životaschopnými produktmi a službami. Knižovníci ako profesionálni partneri sú v informačnom podnikaní úzko prepojení s predajcami kníh, obaja sa zaoberajú vyhľadávaním informácií na webe a zabezpečovaním kvality elektronických informácií.

Konvergencia medzi médiami a potrebou zaoberať sa mnohorakými mediálnymi produktmi znamená nevyhnutnosť rozširovať schopnosti jednotlivcov. Knižnice potrebujú personál so širokým rámcom všeobecných spôsobilostí a individuálnych schopností, aby vyhověli požiadavkám dopytu po tradičných produktoch, ako aj takých pracovníkov, ktorí sú schopní narábať s novými médiami.

Kreativita v kombinácii s kompetenciami v nových technológiách a tímová schopnosť sa vyžaduje od manažmentu aj od pomocného personálu.

Knižničný sektor zažíva obrovský dopyt po nových interaktívnych službách. Vo väčšine knižníc sa bežne používalo spracovávanie elektronických dát viac ako desaťročia a knižníci si už museli doplniť tradičnú spôsobilosť ďalšími spôsobilosťami, ktoré si vyžadujú informačné technológie. Knižníci dneška musia dobre rozumieť tomu, ako rozvíjať a používať databázy ako zdroj informácií, ako ich prispôbiť potrebám knižnice a používateľa, ako vytvárať a udržiavať webové stránky atď., ale aj tradičné schopnosti svojej profesie.

Zavedenie „knižníkov nových médií“ zodpovedných za technickú administratívu je jednou z odpovedí na nové potreby zahŕňajúce inštaláciu nových softvérových systémov, riešenie technických problémov, organizáciu elektronických fondov a poskytovanie školení pre zákazníkov a kolegov. To vyžaduje dôkladné poznanie knižničného softvéru, dodávateľov databáz, elektronických bibliografií a vyhľadávacích systémov.

Nová ústredná pozícia používateľa na informačnom trhu robí kreatívny proces prípravy a šírenia produktov čoraz dôležitejším. Tento vývoj zvyšuje dopyt po novátorských ľuďoch s dôkladnými technickými schopnosťami, ktorí môžu plánovať dlhodobé projekty zamerané na rozvoj efektívnych produktov.

◆ *Fenomén konvergenca a spájanie profesionálnych profilov*

Jednou z najvýraznejších zmien nových technológií, ktorá ovplyvňuje rolu informačných odborníkov, je fenomén konvergenca. Digitalizácia umožňuje tradičným aj novým službám používať rovnaké siete, písomný a audiovizuálny materiál možno teraz pre-

zentovať spoločne v tom istom informačnom balíku. Individuálni aktéri, ktorí sa predtým zaoberali ponukou špecifických typov médií, môžu teraz poskytovať celú paletu služieb a rôzne mediálne produkty rozličných médií.

Integrácia predtým samostatných sektorov, narastajúce používanie rovnakej technológie v týchto sektoroch a spájanie kľúčových profesijných profilov patria medzi hlavné dôsledky rozvoja nových médií na prácu informačných odborníkov.

Informační odborníci budú mať bežne širokú rámcovú kvalifikáciu – budú ovládať technologické know-how, budú spoločensky, ekonomicky a podnikateľsky kvalifikovane riadiť, ako aj umelecky a tvorivo schopní. Typický informačný pracovník má multiprofesionálny prístup a zodpovedá za koordináciu odlišných etáp v produkčnej a zásobovacej reťazi.

Nové technológie a digitálne médiá vyžadujú prehodnotenie úlohy tradičných knižníc, informačných a dokumentačných centier. Knižovníci sa budú stretávať s novými formami poskytovania informácií, ako je vyhľadávanie plnotextových dokumentov a iných typov obsahu vo virtuálnej knižnici, takže vzrastie využívanie externých služieb.

Budúci informační odborníci musia byť vysoko adaptabilní a pripravení na celoživotné vzdelávanie. Technologické, štrukturálne a priemyselné zmeny, ktoré v súčasnosti doliehajú na zamestnancov v informačnom sektore, budú v budúcnosti neustále rásť, pretože súvisia s procesom permanentnej technologickej inovácie.

Používateľ má väčší výber (než kedykoľvek predtým) typu média. Dopyt po informáciách sa významne zvýšil.

Rapidný nárast objemu informácií je faktorom, ktorý vyžaduje efektivitu a účinnosť informačnej ponuky. Virtuálne knižnice založené na inteligentnej indexovej štruktúre distribuovaných informačných zdrojov sú modelom, ktorý bude rozbuškou tohto vývoja.

Knižovníci pracujúci s digitálnym obsahom musia rozlišovať kvantitatívne a kvalitatívne normy a musia vyhovovať odborným požiadavkám malých skupín alebo jednotlivých používateľov. V tomto kontexte možno hovoriť o knižníkovi ako o informačnom brokerovi.

Knižník ako infobroker je expertom na prenášanie obsahu a zaoberá sa väčšmi vyhľadávaním, kompiláciou a prípravou digitalizovaných materiálov od rôznych používateľských skupín než zbieraním informácií. Používaním online služieb možno identifikovať vhodné zdroje informácií, ktoré možno spracovať a sumarizovať. K roli informačného brokera patrí tiež všeobecná podpora používateľa týkajúca sa bibliografického prieskumu a ďalších online alebo offline služieb.

Nehľadiac na technologické schopnosti a znalosti databázových a vyhľadávacích systémov, musí mať infobroker dobré analytické schopnosti, musí dobre poznať trh a musí byť schopný:

- vedieť hľadať hodnoverné informácie za použitia tlačенých a elektronických zdrojov,

- kombinovať a sumarizovať komplexné informácie,
- analyzovať požiadavky a správanie mikro- a makroskupín používateľov,
- používať elektronické zdroje a internet pre vyspelejšie vyhľadávanie,
- chápať právne otázky vrátane predpisov o copyrighte pri poskytovaní informácií.

♦ **Nové organizačné modely a zvyšovanie manažérskych schopností**

Nové technológie nemenia iba vzťahy medzi odlišnými sektormi, ale podporujú aj zmenu pracovných tokov v organizáciách.

Organizačné modely sa voľakedy vyznačovali vertikálnymi štruktúrami a nepružnými pracovnými schémami. Dnes sa čoraz väčší posúvajú k horizontálnym štruktúram a flexibilnejším prístupom.

V organizácii, ktorá prispôsobuje svoje pracovné modely požiadavkám multimedijného prostredia, sú organizačné štruktúry charakterizované:

- decentralizovaným štýlom riadenia,
- rozvíjaním tímovej práce,
- vyšším stupňom zodpovednosti a autonómie zamestnancov,
- väčším množstvom projektovo zameraných postupov,
- samoriadiacimi pracovnými jednotkami,
- flexibilnými pracovnými systémami,
- rozvíjaním externej spolupráce.

Škála služieb sa musí meniť podľa ďalšieho technologického vývoja, ekonomickej klímy a meniacich sa požiadaviek zákazníkov, čo môže vyvolať nové typy služieb a zmeny v organizačnej štruktúre.

Od odborníkov zapojených do tvorby a ponuky informácií a zmien organizačných štruktúr sa vyžaduje aj určitá dávka spoločenského taktu a pracovných postojov. Na dosiahnutie maximálneho prospechu informačných a komunikačných technológií musia mať informační odborníci pozitívny postoj k novým médiám a ochotu hľadať príležitosti. Nestačí pracovať nezávisle. S pracovným prostredím zameraným na tímovú prácu potrebujú zamestnanci rozvíjať komunikačné schopnosti a vzájomnú spoluprácu.

Vďaka zvyšujúcej sa spolupráci medzi jednotlivými sektormi sa v záujme účinnejšej ponuky informácií čoraz dôležitejším stáva zodpovedajúci spoločenský takt zameraný na používateľov. Schopnosť úspešne skúmať používateľov, mať pochopenie pre ich požiadavky, spolupráca, dôkladné pochopenie toho, ako pripraviť a poskytnúť vyhľadané výsledky vrátane elektronického obsahu – to sú základné princípy informačnej ponuky v elektronickom veku.

Používaním nových technológií by mali byť knižnice schopné nielen efektívnejšie využívať svoje zdroje pre širšiu verejnosť, ale tiež pracovať ako informační brokeri ponúkajúci

virtuálne informácie. Budúcnosť knižníc a knihovníkov ako informačných odborníkov charakterizujú také pojmy, ako napr. virtuálne knižnice, dátové diaľnice a medzinárodné siete, čo znamená, že knižnica ako inštitúcia musí byť pripravená vyhovieť nárokom rýchlo sa meniacich digitálnych médií.

To by mohlo dostať knižnice do výhodnej pozície na chaotickom a globalizovanom informačnom trhu.

III. Nové knižničné služby: virtuálna knižnica, informačné sprostredkovateľstvo a tlač na požiadanie – nové príležitosti na prispôsobenie sa novým požiadavkám používateľov

Aj v období digitálnej revolúcie, keď sa úlohy knižníc menia, patria knižnice k najdôležitejším zhromažďovateľom nášho písomného dedičstva, zaoberajú sa však vo zvýšenej miere aj inými formami médií. Digitálne zdroje a internet sa stali bežnými nástrojmi na vyhľadávanie informácií a digitálne médiá, ako sú CD-ROM a DVD, sú už súčasťou knižničných fondov. Tak sa knižnice menia na sprostredkovateľov informácií, špecializujúcich sa na vyhľadávanie a poskytovanie informácií, inými slovami, ich kľúčová úloha – zhromažďovanie informácií – sa nahrádza poskytovaním prístupu k informáciám. Informačná ekonomika, kde je knižnica iba jedným z mnohých hráčov, sa rýchlo mení. Po prvé – informácie sa stávajú väčším ekonomickým zdrojom. Organizácie sa usilujú o čo najefektívnejšie využitie informácií pri stimulovaní inovácií a pri zvyšovaní svojej konkurencieschopnosti. Po druhé – široká verejnosť využíva informácie do značnej miery ako konzument, napríklad pri voľbe medzi odlišnými výrobkami. Ľudia dnes požadujú nielen úplnejšie, ale aj rýchlejšie a aktuálnejšie informácie. Ak by knižnice nemohli poskytovať používateľom vysokokvalitné služby, prevzali by túto činnosť iné inštitúcie, prípadne by si vyhľadávali potrebné informácie samotní používatelia. To naznačuje, že informácie sa stávajú tovarom a možno ich predávať. Tento vývoj podnietil vznik informačných agentúr, ktoré sú výzvou pre knižnice. Mnohé knižnice využívajú nové príležitosti a rozširujú svoje tradičné služby nielen preto, aby obstáli na novom informačnom trhu, ale aj preto, aby zvýšili prístup k svojim fondom, nášmu písomnému kultúrnemu dedičstvu.

Jedným z príkladov rozšírenia tradičných služieb je informačné sprostredkovateľstvo – zhromažďovanie a zostavovanie (kompilovanie) informácií podľa požiadavky používateľa. Inou príležitosťou pre knižnice je služba tlač na požiadanie alebo digitálna tlač, ktorá umožňuje zhotovovanie tlačených dokumentov v malom náklade alebo len v jednom výtlačku. Treťou príležitosťou je sprístupnenie knižničného fondu cez internet tak, aby k nemu mali používatelia prístup priamo z domu.

Vzhľadom na rastúcu dostupnosť informácií je neskúsený používateľ stratený v ich obrovskej záplave. Buď nemôže nájsť to, čo potrebuje, alebo nájde informácie staré a nevyhovujúce. Preto vzrástla úloha informačných špecialistov, informačných sprostredkovateľov alebo rešeršných služieb, ktoré vedia, kde hľadať príslušné informácie, vedia ich aj systematicky sumarizovať a zostavovať.

Hlavnou úlohou informačných sprostredkovateľov je prieskum, získavanie, hodnotenie a zostavovanie požadovaných informácií. Informačná sprostredkovateľská služba začína zisťovaním informačných potrieb používateľa (zákazníka). Niekedy je to služba s pevne stanovenými nákladmi, obvykle však závisí od času, ktorý sa vynaloží na vyhľadávanie a hodnotenie informácií. Používateľ by preto mal mať na zreteli hodnotu vyhľadávaných informácií.

Informačný sprostredkovateľ má prístup k množstvu rôznych zdrojov, ako sú internet, veľký počet online databáz, knižnice, archívy a iné dokumentačné strediská.

Informácie sa potom prispôbia požiadavkám používateľa. Informačný sprostredkovateľ má expertné trhové poznatky a môže analyzovať potreby používateľa. Hlavným prínosom informačného sprostredkovateľstva je riadenie kvality a úspora času.

Tlač na požiadanie je bežná digitálna tlačiarenská technika vhodná pre všetky druhy tlačенých produktov. Na rozdiel od produktov vytlačených ofsetovou tlačou digitálne tlačené knihy možno zhotovovať v malých nákladoch a rozumnej cene. Čo ponúka táto technika knižniciam? Tlač na požiadanie môže byť príležitosťou na opätovné vydanie vzácných tlačí, ktoré už nie sú dostupné na trhu a nepodliehajú copyrightu.

Náklady na digitalizáciu a tlač dokumentov sú ešte relatívne vysoké a je otáznne, či sú používatelia pripravení za takúto službu zaplatiť. Mnoho múzeí konvertovalo predmety vo svojich zbierkach do digitálnej podoby a ponúka virtuálne prehliadky po múzeu. Aj knižnice by sa v budúcnosti mali usilovať o umožnenie takéhoto prístupu do svojich fondov.

Pre knižnice, archívy a múzeá je veľmi podnetné zavádzať zaujímavé interaktívne služby a vytvárať prístup k hodnotným informáciám, ktoré splnia očakávania používateľov.

Dodávanie digitálnych informácií zmení vzťah medzi knižnicou a používateľom. Sčasti sa knižnice pretvoria na informačné centrá, ktoré budú poskytovať tak fyzické, ako aj digitálne materiály. Tradičné knižničné služby sa zlepšia a zvýši sa prístup ku knižničnému fondu. Knižnice majú šancu dokázať, že sú modernými poskytovateľmi informácií a že sa vedú prispôbiť zmenám, ktoré prináša informačná spoločnosť. Zlá finančná situácia mnohých knižníc a znížený prísun finančných prostriedkov môžu zabrániť tomuto rozvoju.

Je preto potrebné, aby si pracovníci zodpovední za financovanie knižníc uvedomili postavenie knižníc v prostredí dnešného informačného trhu, ako aj to, čo treba urobiť, aby sa zmenili na dobre fungujúce informačné centrá, poskytujúce digitálne informačné služby a prístup k nášmu písomnému kultúrnemu dedičstvu.

Výťah I. podkapitoly (Information Europe, 02/2000, s. 14 – 16) a II. podkapitoly (Information Europe, jeseň 2000, s. 20 – 23) pripravil Ing. J. Kurák, výťah III. podkapitoly (Information Europe, 2000, č. 4, s. 14 – 15) pripravila PhDr. Marta Mandysová.

♦ **Smernica o copyrighte schválená**

Smernica 2001/29/EC Európskeho parlamentu a Rady Európy z 22. mája 2001 o harmonizácii určitých aspektov copyrightu a príbuzných práv v informačnej spoločnosti bola publikovaná v Official Journal 22. júna 2001.

Smernica stanovuje za určitých okolností nevyhnutné úľavy či výnimky z jednotlivých ustanovení pre poskytovateľov služieb, telekomunikačných operátorov a iných. Pred aplikáciou výnimiek však treba splniť mnoho podmienok. Existuje vyčerpávajúci zoznam opčných úľav, ktorý členským štátom umožňuje vybrať si niektoré z nich alebo všetky na aplikáciu. „Starootcovská“ klauzula umožňuje členským štátom v menej dôležitých prípadoch aplikáciu už existujúcich výnimiek. Tieto úľavy možno požadovať medzi iným na súkromné použitie a nekomerčné účely, výučbu a vedecký výskum, na podporu telesne postihnutých a pri špecifických predpisoch o reprodukcii vo verejne prístupných knižniciach, pri vysielaní určenom pre určité sociálne inštitúcie.

O podmienkach a forme kompenzácie držiteľom práv majú rozhodnúť členské štáty.

Členské štáty uvedú ustanovenia a predpisy do účinnosti a administratívne opatrenia nevyhnutne zosúladia so smernicou do 22. decembra 2002. Nadväzne členské štáty oznámia EK text opatrení domáceho práva, ktoré prijali na uplatnenie smernice.

(podľa HN 4,6/2001, skrátené)

Nové publikácie

♦ **Future Teaching Roles for Academic Librarians** (Budúce vzdelávacie úlohy akademických knižníc)

Knižnice môžu hrať ústrednú úlohu v efektívnych premenách vyššieho vzdelávania. Autori pripúšťajú rôzne prístupy k skúšaniam nových vzdelávacích úloh pre knižnice. Podnecujú knihovníkov, aby vo vzdelávaní aktívne spolupracovali so študentmi.

Podrobnejšie informácie:

The Haworth Press, fax: + 18008950582, e-mail: getinfo@haworthpressinc.com,
<http://www.haworthpressinc.com>

♦ **Business Information on Central and Eastern Europe** (Obchodné informácie v strednej a východnej Európe)

Príručka poskytuje úvodné odporúčania k anglickým jazykovým zdrojom v obchodovaní so stredo- a východoeurópskymi obchodnými výstupmi. Má elektronickú i konvenčnú tlačенú formu.

Podrobnejšie informácie:

Portland Press Ltd., fax: + 441206799331, e-mail: sales@portlandpress.co.uk,
<http://www.aslib.com>

♦ ***Public Strategies for the Information Society in the Member States of the European Union*** (Štátne stratégie pre informačnú spoločnosť v členských štátoch EÚ)

Správa poskytuje krátky úvod do informačných stratégií členských štátov EÚ.

Kľúčové slová: spôsobilosť, zručnosti, kvalita života, modernizácia verejnej administratívy, elektronický obchod, výcvik a celoživotné vzdelávanie.

Správa je k dispozícii na URL adrese: <http://www.ispo.cec.be/esis>.

♦ ***Linguistic Diversity on the Internet: Assesment of the Contribution of Machine Translation*** (Jazyková rozmanitosť na internete: hodnotenie príspevku strojového prekladu.)

Podrobnejšie informácie:

European Parliament, fax: + 352 430022418, www.europarl.eu.int/stoa/publi/pdf/99-12-01_en.pdf

(*Information Europe 01/2001, skrátené*)

Chystané podujatia

♦ ***ECDL – Research and Advanced Technology for Digital Libraries*** (Výskum a progresívna technológia pre digitálne knižnice)

Darmstand, NSR, 4. – 8. sept. 2001

Podrobnejšie informácie pozri na: <http://www.ecdl2001.org/quest>.

♦ ***Libraries without Walls, Delivery of Library Services to Distant Users: Distributed Resource and Learning*** (Knižnice bez stien. Doručovanie knižničných služieb vzdialeným používateľom: distribuované zdroje a vzdelávanie.)

Lesvos, Grécko, 14. – 18. sept. 2001

Podrobnejšie informácie alebo kontakt:

CERLIM, Department of Information and Communications, fax: +440 161 247 6979,
e-mail: cerlim@mmn.ac.uk, <http://www.cerlim.ac.uk/conf/lww4/welcome.html>

♦ ***Creating Access to Information – Acquisition and Usage of Electronic Resources*** (Kreovanie prístupu k informáciám – akvizícia a využívanie elektronických zdrojov)

Haag, Holandsko, 28. sept. 2001

Jednodňový workshop organizovaný EBLIDA. Téma bude zahŕňať analýzu existujúcich licenčných zmlúv, podstatu kontraktačného procesu a ako on súvisí s copyrightovým právom, návody na negociovanie stratégií, príklady úspešných nákupných konzorcií európskych knižníc atď.

Podrobnejšie informácie:

EBLIDA Secretariat, PO Box 43300, 2504 AH The Hague, Holandsko, fax: + 3170 3090708, e-mail: eblida@nblc.nl

♦ **EUSIDIC Annual Conference**

Information Value Chain, Status and Future Developments (Reťaz hodnoty informácií, stav a budúci vývoj)

Baden-Baden, NSR, 30. sept. – 1. okt. 2001

Konferencia poskytuje členom i nečlenom EUSIDIC fórum na výmenu myšlienok a možnosť diskutovať o výzvach explozívneho vzrastu nových technológií. Plenárne zasadnutia zahŕňajú: súčasnú situáciu a pravdepodobnú budúcnosť; informační hráči; ich perspektívy; vplyv na spoločnosť; vízie, stratégie a príležitosti na nasledujúce roky.

Kontakt:

EUSIDIC Secretariat, c/o Fachinformationszentrum Karlsruhe, 76344 Eggenstein – Leopoldshafen, Nemecko, fax: + 497247/808-114, e-mail: eusidic@fiz-karlsruhe.de, <http://www.eusidic.org>

(Hot News 4, 6/2001)

K životnému jubileu PhDr. Viery Achbergerovej

25. augusta 1941 v Bratislave

Ak spomenieme meno PhDr. Viery Achbergerovej, každý, kto má do činenia so slovenským knihovníctvom a pozná jeho osobnosti (či už z bezprostredného kontaktu, alebo len z literatúry), rýchlo a bez problémov vyrieši rovnicu o jednej neznámej, výsledkom ktorej je jediná inštitúcia, ktorej naša kolegyňa a jubilantka 43 rokov venovala všetko svoje pracovno-tvorivé úsilie. Touto inštitúciou je dnešné Centrum VTI SR v Bratislave. V čase nástupu do vtedajšej Ústrednej technickej knižnice (ÚTK) v roku 1958 pravdepodobne netušila, že s ňou verne spojí najlepšie roky svojho profesionálneho života.

Keďže naša jubilantka v tom čase nemala odborné knihovnícke vzdelanie, spočiatku bola zaradená do oddelenia styku s čitateľmi, kde „od piky“ spoznávala problémy knižnice a jej čitateľov v požičovni „pri okienku“. No už v roku 1959 sa rozhodla pre knihovnícku profesiu definitívne, keď sa prihlásila a bola prijatá na dvojročné nadstavbové štúdium knihovníctva na vtedajšej Osvetovej škole v Bratislave. Po jej skončení bola v rokoch 1961 až 1964 poverená budovaním, revíziou a redakciou generálneho katalógu a čitateľského menného a systematického katalógu. Roku 1960, keď sa ÚTK premenovala na Slovenskú technickú knižnicu, sa podieľala na spracovaní zoznamu jej prírastkov (Prírastky SITK). Roku 1964 začala diaľkovo študovať na KKVI FiF UK a v SITK bola poverená získavaním kníh z krajín vtedajšieho socialistického bloku.

Roku 1970 sa stala členkou Slovenského zväzu knihovníkov.

Po ukončení štúdia na KKVI FiFUK v roku 1971 začala pracovať v oddelení patentovej literatúry (OPL) odboru špeciálnych fondov. Zároveň organizačne zabezpečovala fungovanie novovytvoreného Konzultačného strediska pre vynálezcov a zlepšovateľov v rámci

OPL, ktoré vzniklo na základe dohody s Radou Slovenskej vedecko-technickej spoločnosti. Popritom odovzdávala svoje skúsenosti pracovníkom technických knižníc a útvarov VTEI počas metodicko-inštruktážnych návštev u nich a v rámci základných a odborných kurzov v SITK. Navyše publikovala v periodiku *Bulletin špeciálnych druhov technickej literatúry* a v rokoch 1972 – 1975 stihla ešte aj externe vyučovať na Strednej knihovnickej škole v Bratislave.

Roku 1975, keď sa vrátila do oddelenia styku s čitateľmi, sa podieľala na budovaní automatizovaného systému všetkých činností a služieb, najmä evidencie čitateľov. V publikačnej a prednáškovej činnosti sa začala špecializovať na oblasť využívania a uchovávaní knižničných fondov. Preto jej po absolvovaní rigorózných skúšok a získaní titulu PhDr. v roku 1980 nepadlo zaťažko zobrať na seba široký rozsah úloh v odbore využívania fondov (OVF). Za svoju čínorodú prácu dostala v roku 1986 vyznamenanie Slovenskej komisie pre technický a investičný rozvoj a v roku 1987 čestný titul „Zaslúžilý pracovník SITK“.

Začiatok 90. rokov sa v SITK začal odvíjať v znamení elektronizácie. V prvom rade sa doťkol výpožičného systému a ošetrovania knižničného fondu čiarovým kódom.

Po novom organizačnom členení CVTI SR v roku 1998 pribudlo do odboru ďalšie oddelenie – oddelenie sprístupňovania periodických dokumentov a tiež verejné reprografické pracovisko. Dr. Achbergerová organizačne a personálne zabezpečovala spustenie činnosti v oblasti elektronického dodávania dokumentov – dnes už známu službu systému JASON a neskôr systém MEDEA. Potom nasledovalo vybudovanie verejných multimediálnych pracovísk, po nich internetových pracovísk v študovni periodík a vo všeobecnej študovni a zavedenie objednávanie dokumentov na vypožičiavanie prostredníctvom elektronickej pošty. Širšia odborná verejnosť sa s oblasťami jej záujmu oboznamovala v priebehu rokov na stránkach časopisov *Čitateľ*, *Technická knihovna*, *Knižnice a vedecké informácie*, *Spravodajca SITK*, *Bulletin CVTI SR* a *Technické noviny*.

Významný bol zástoj Dr. Achbergerovej pri práci v odborných komisiách: od roku 1975 ako členka Komisie služieb pri Štátnej technickej knižnici Praha, neskôr pri Národnej knižnici ČR, kde pôsobila do roku 2000, ďalej v Komisii pre knižničné a informačné služby MK SSR v rokoch 1985 – 1989, v pracovných skupinách pre prípravu konkrétnych knihovníckych vyhlášok v 90. rokoch a v akvizičnej komisii ako poradnom orgáne riaditeľa CVTI SR dodnes. V súčasnosti je členkou komisie služieb pri SNK v Martine a členkou pracovnej skupiny Rady ministra školstva SR pre knižnice pre oblasť elektronického dodávania dokumentov.

V dnešnom odbore služieb používateľom realizuje odbornú prax, exkurzie, posudzovanie študentských odborných prác a každoročnú infromatickú prípravu pre poslucháčov 1. ročníkov STU o službách a fondoch CVTI SR. Taktiež sa venuje prednáškovej činnosti v rámci rekvalifikačných kurzov organizovaných CVTI SR z oblasti sprístupňovania dokumentov a uchovávaní knižničného fondu.

Odborné skúseností našej jubilatky sú nevyčerpatelné a to všetko spolu s priamym

vystupovaním, nadšením a zápalom, ústretovosťou a ochotou každému nezištne poradiť a pomôcť pri riešení akýchkoľvek pracovných i osobných problémov ju robí jedným z pilierov odborných pracovníkov CVTI SR.

Preto nám, čo s ňou pracujeme, je úprimne ľúto, že životné jubileum pani Vierky je nielen časom gratulácie, ale aj rozlúčky na profesionálnom poli. Po nepretržitom dlhoročnom pracovnom nasadení je tu však čas, ktorý chce venovať iba svojej rodine, a najmä vnúčatám. Prajeme jej k tomu veľa pohody, zdravia a ľudského šťastia, dlhé roky spokojného a inak tvorivého života, lebo – ako hovorí Zuzana Kubelková vo svojej zaujímavej knihe *Konečne po štyridsiatke* – „zrelým ženám patrí svet“.

PhDr. Ľubica Segešová, CVTI SR